

ДУҲТУРИ МАҲБУБ

*Шарҳи
кӯтоҳи
зиндагии
духтур
Саидхони
Курдистонӣ*

*Ҷ. Расулӣ
ва Кайди Алан*

Мухтасар аз китоби форсии „Табиби махбуб“ гирифта шудааст.

Ба қалами: Ҷ. Расули ва духтур Кайди Алан.

Як рӯз ин рӯҳ хоҳад гурехт

Мафтули умр хоҳад гурехт.

Эй хуш он рӯз кунам қиём

Дар қасри Шох гирам макон.

Хоҳам дид рӯи Ёро рӯ ба рӯ

Гӯям рахондам файзи Ё.

Нашриёти „Равшан“

Духтур Саиди Курдистонӣ.

Чопи аввал, ба забони дарӣ, соли 1996

Originally published in English as

The Bitter and the Bold by Jay Rasooli and Cady H. Allen.

© 1964 by Good News Publishers.

Translated by permission.

© 2000 for the Tajik edition.

All rights reserved.

Б о б и я к у м

Дар ҷустуҷӯи Ҳақиқат

Рӯзи аввали моҳи июни соли 1863 буд, дар шимолу ғарби Кишвари Эрон дар шаҳри Санандиҷ Муллорасул ва дӯстонаш таваллуди тифлро бо маросими хосе чашн гирифтанд ва он тифлро Саид номиданд. Муллорасул аз насл ва хонадони олимони динӣ буд. Ӯ дар айёми кӯдакӣ падар ва модари худро аз даст дода, ятим монда буд. Чун сарпарасте надошт, ба хонаи амаки худ, ба шаҳре ки дар сарҳади Туркия воқеъ буд, рафта, дар он ҷо ҳаёт ба сар мебурд. Сипас аз зиндагии деҳот хаста шуд ва хост, ки ба шаҳри Санандиҷ биравад. Ӯ аз ҳамон даврони кӯдакӣ алоқаи хосе ба корҳои илоҳӣ дошт. Шаҳри Санандиҷ, ки дар он замон ҷои ривочу равнақи илму фарҳанг ва маҳалли ҷамъшавии олимони динӣ буд, сабаб шуд, ки оташи шавқу ҳаваси ӯ нисбат ба маърифати зоти илоҳӣ бисёртар гардад ва ба доираи олимони динӣ бипайвандад. Бо мурури замон ба хоҳири диндорӣ, садоқат ва дурусткориаш соҳиби иззату эҳтироми мардум гардид ва ба мақому мартабаи муллоӣ расид. Пуле, ки барои дуонависӣ ва дуо қардан аз беморон мегирифт, сарфи рӯзгор ва зиндагиаш мекард.

Пеш аз таваллуд шудани Саид, Муллорасул ва занаш Моҳнисо соҳиби ҳашт фарзанд шуда буданд. Аммо яке пас аз дигаре мемурианд. Ҷафат яке аз он ҳашт фарзанд бо номи Муҳаммад боқӣ монда буд. Лаёқат ва истеъдоди Саид аз ҳамон давраи тифлӣ дар чеҳрааш намоён буд. Ӯ ҳанӯз ба синни панҷсолагӣ нарасида буд, ки хондан ва навиштанро омӯхт. Саид пеш аз он ки ба синни шашсолагӣ бирасад, ба мактабе, ки падараш барои омӯзиши забонҳои форсӣ ва арабӣ кушода буд, мерафт. Ин он мактабе буд, ки Саид асоси таълиму тарбияи худро дар он ҷо ёфта буд. Саид дар хондан бо суръат пеш мерафт ва донишманд мешуд. Баъди андак вақт бо донотарин шогирдон баҳс менамуд ва дар баҳсҳо ҳамсинфони худро яке пас аз дигаре шикаст меод ва ғалаба ба даст меовард.

Саид бо падараш дастбадаст карда, ба маҷлисҳои динӣ рафта ва ба сӯҳбати онҳо гӯш доданро хуш дошт ва ба ин тартиб меҳру муҳаббат ва

алокаи ӯ нисбат ба омӯхтани илму дониш, муҳаббат ва худопарастии ӯ чуқуртару мустаҳкамтар мешуд. Муллорасул худро ҳамчун соҳиби ахлоқи шоиставу писандидаи динӣ меҳисобид ва дар тараққиву пешрафти фарзанди худ бисёр кӯшиш мекард. Ҳамаи кӯшишу ғайратҳои ӯ аз имон ва худочӯӣ сарчашма мегирифтанд.

Дар беруни шаҳри Санандич, дар паҳлӯи қабристон маҳавхонае (хонаи маҳавҳо) вучуд дошт. Дар он ҷо маҳавҳои бадбахту берӯзӣ, ки аз ёру диёру ҷомеа ронда шуда буданд, зиндагӣ мекарданд. Ягона дӯсти онҳо Муллорасул буд, ки гоҳ-гоҳе бе ҳеҷ гуна тарсу ҳарос ба назди ин беморони хавфнок ва кушанда рафта, аз аҳволашон хабар мегирифт. Ҳар гоҳе ки ягон кас аз онҳо мемурд, Муллорасул тамоми урфу одатҳои лозимаро анҷом меод ва сипас ба ҳок меСУпорид.

Як рӯз Муллорасул писари хурдсоли худ-Саидро бо худ барои дидани маҳавиёни бемор бурд. Ин бор онҳо Муллорасул ва писарашро аз ҳадди лозимӣ зиёдтар, бо суҳанҳои хубу муҳаббатомез пешвоз гирифтанд ва меҳрубониҳо карданд. Вале, вақте ки баргаштанд, зани Муллорасул шавҳари худро маломати бисёр карда гуфт: „Чаро ин бачаи хурдсолро ба табобатхонаи маҳавҳо бурдӣ ва маҷбураш сохтӣ, ки аз ҳӯроки онҳо бихӯрад?“ Аммо Муллорасул фақат табассуме карду халос. Эътирози занаш барои канда шудани алоқа ва сӯҳбати ӯ аз маҳавҳо сабаб нашуд.

Баръакс, ин гуна хизмати содиқона ва бериёи падараш ба он инсонҳои бадбахт ба рӯҳияи ин писари зираку зиндадил як таъсири чуқуру бисёр аниқе гузошт. Аз ҳамаи лаҳзаҳо Саид саҳт тарафдори расму оин ва усули динӣ ва роҳу равиши он вақтаи падар гардид. Саид то синни даҳсолагӣ забони форсӣ ва арабиرو пурра омӯхт. Минбаъд ӯ ҳамеша вақти зиёди худро сарфи масъалаҳои диниву мазҳабӣ менамуд. Ӯ эътиқод дошт, ки ибодат дар тарбияи ахлоқи инсон хеле таъсирбахш мебошад. Саид овози хубу форам дошт. Бинобар ин ҳар субҳ аз болои боми масҷиде, ки дар он ҳудаш намоз меҳонд, азон мегуфт.

Муддати дарозе нақашид, ки дарду ғам рӯзгори ҳуши Саидро сиёҳу тира сохт. Қаҳтӣ ва касалии вабо ҳазорон нафарро аз байн бурд ва бисёре аз мардуми шаҳр гурехта, барои паноҳгоҳе ки зиндагӣаш хуб бошад, ба шаҳрҳои дигар мерафтанд. Аксари шогирдони Муллорасул ҳам аз ин ҷо баромада рафтанд ва ин боиси ҳароб шудани обрӯю эътибор ва қору бораи гардид. Ӯ бисёр рӯзҳо рӯза мегирифт, то ки ба фарзандонаш нон қифоят кунаду гурусна набошанд. Илова бар ҳамаи ин мушқилот як шаб дузде ба хонааш даромада, ҳама дошта ва надоштаашро бурд. Дигар чизе барои Муллорасул боқӣ намонд. Бинобар ин, чунин қарор дод, ки ду писари худро то ба охир расидани қаҳтӣ ва касалии вабо ба ҷои бехатару роҳаттаре бибарад. Занаш бошад дар Санандич бо тифли навоздаш танҳо монд. Он зани бечораву танҳо, дур аз шавҳару ду писар, ногаҳон ба касалии малярия дучор шуд ва баъди чанд рӯзе аз олам гузашт. Тифли ширхӯраш низ баъди марги модараш вафот кард. Баъди се сол ҳуди Муллорасул ҳам ба бемории

афтод. Вақте ӯ хис кард, ки умраш ба поён расидааст, Саидро ба назди худ ҷеғ зад. Он гоҳ дастҳои ӯро дар дастҳои худ гирифта гуфт: „Фарзанди азизам, агар барои илму дониш омӯхтан ҳаракат кунӣ ва панду ҳикматҳоро аз худ сози, ман мурам ҳам, ту ҷатиму танҳо наменонӣ. Аммо агар ба роҳи бад ва ба аз паси шайтон биравӣ, ман зинда ҳам бошам, ту ҷатиму бечора ва саргардон мешавӣ.“ Ин калимаҳо охирин насихати падар ба фарзанди маҳбубаш буд. Муллорасул инро бигуфт ва баъди чанд лаҳзае аз олам ҷашм пӯшид. Ду рӯз баъд аз вафоти Муллорасул, дар ҳузури мардуми зиёде Имоми Аъзам дар як маросими ҳосе саллаи сафедеро ба даври сари Саид баст ва ӯро расман ба унвони „Мулло“ мушарраф гардонид. Ба ин тартиб, ин ҷавони сенздаҳсола ба мақоми устодӣ ва муллоӣ расид. Ин барои Саиди ҷавон як ифтихори бисёр бузург ва беназир буд. Се сол ба ҳамин аҳвол гузашт ва ӯ дар худ як камбудниero эҳсос намуд, пас барои омӯзиши маърифат ва касби бехтарин ҳама гуна роҳҳоро имтиҳон кард ва дар ин масъала тафтишоти зиёде гузаронд. Аммо ин тафтишу санҷишҳо ӯро норозӣ ва беқарор сохтанд. Зеро талаботи рӯҳонии ӯ қонеъ набуданд, ки барои ӯ масъалаи асосӣ ҳисоб мешуданд.

Лекин ин ақидаи ӯ то андозае ба куштани нафс, ранҷкашӣ ва ғушанишинӣ эҳтиёҷ дошт. Пас ба ин амали нек оғоз намуд, зеро ин амал талаботи қалби ӯро ва ороиши ботиниашро ба ҷо меовард.

Саид дар шаҳри Санандич ба яке аз гурӯҳҳои дарвешӣ ошно шуд. Ин ба хотири он буд, ки шояд дар ин ҷо метавонад ба он ороиши хотир, ки орзуяшро дошт, бирасад. Аз онҳо як хоҳиш кард, ки ӯро ба аъзогии гурӯҳ қабул кунанд. Онҳо Саидро ба аъзогӣ қабул намуданд. Ин табақа, шабҳо маҷлисҳои худро мегузаронданд ва бо ҳамроҳии роҳбари худ машғули зикр мегаштанд. Он гоҳ ҳар яке аз онҳо зеро лаб дуоҳоро мехонданд ва ба дунболи он чанд лаҳзае давом мекарданд. Дар ҳамин лаҳзаҳо ҳар яке аз аъзои ин гурӯҳ бо гуноҳҳое, ки содир кардаанд иқрор, мешуданд ва фикр мекарданд, ки дар миёни шӯълаҳои оташи дӯзах азоб мекашанд. Ин тасаввурот ҷунун сурати воқеӣ ба худ мегирифт, ки ҳама гиря мекарданд ва ашқи пушаймонӣ аз ҷашмонашон ҷорӣ мешуд. Баъд пешвои онҳо кундаи синаи яке аз онҳоро, ки саҳт ба ҳаяҷон омада буд, бараҳна месохт ва „Нафаси пок“ ба рӯи қалби ӯ медамид, то дар натиҷаи он ӯ хоберо аз бихишт бубинад ва забони худ бо ҳамду сано боз кунад. Муддати се сол Саид дар маҷлиси ин дарвешҳо бо қамоли вафодорӣ иштирок мекард ва маросими мушкили онҳоро бо дилу ҷон анҷом медод.

Б о б и д у ю м

Дарёфти Ҳақиқат

Дар яке аз рӯзҳои фасли тирамоҳи соли 1879, вақте ки Муллосаид 17-сола буд, аз дур 3-нафарро дид, ки ба тарафи шаҳри Санандиҷ меомаданд ва ҳар лаҳза наздиктар мешуданд. Яке аз онҳо кашиш Юҳанно-пешвои калисои масеҳиён ва 2 нафари дигар китобфурӯш буданд, ки барои хизмати мардум омада буданд. Юҳанно мақсад дошт, ки дар ин шаҳр муддати зиёде бимонад, бинобар ин ба ӯ лозим буд, ки забони форсиро хуб ёд бигирад. Аз ин рӯ хост, ки як муаллими шахсӣ пайдо кунад. Бо амри тақдир барои ин кор Саид дар назар гирифта шуд.

Як рӯз Муллосаид хангоми намози бомдод ба хонаи Юҳанно даромад, аз Муллосаид хостанд, ки дар маросими ибодаташон иштирок кунад. Ҳамон лаҳза ба ӯ як китоби Забур дода шуд, то ӯ ҳам мисли дигарон дар навбати худ бихонад. Баъд яке аз масеҳиён ба забони форсӣ дуо кард. Қисми зиёди дуо ба Саид таъсири худро расонд. Чунки баракат барои дӯстон ва душманон як хел буд. Юҳанно як марди хандонрӯй ва хушчеҳра буд. Қалби пок, садоқат ва ростии ӯ Саидро ба сӯи худ кашид. Дар рафти хондани китоб ва дарси забон борҳо доир ба дин гуфтугӯ ва сӯҳбатҳо мекарданд. Ва ҳоло байни ин 2 шахси бузург як дӯстии самимона барпо шуда буд. Саид он чиро, ки дар дил дошт, бар забон меовард ва аз ӯ мепурсид ва Юҳанно ҳам ба саволҳои ӯ бо камоли майл ва хушнудӣ ҷавоб медод.

Юҳанно як ҷилди китоби Аҳди Ҷадидро, ки бо забони суриягӣ навишта шуда буд, ба Саид тӯҳфа кард, баъд барои ӯ чанд оятро аз Инҷил қироат намуд. Ӯ китобро ба хона бурд ва ба бародараш Муҳаммад нишон дод ва мавзӯро барояш қисм ба қисм ба таври муфассал нақл кард. Муҳаммад асабонӣ шуд ва Саидро огоҳ кард, ки хондани ин китоб ўро гумроҳ месозад ва аз ӯ хост, ки мисли пештара ба анҷоми корҳое шурӯъ кунад, ки аҳли хонадони ӯ машғул буданд. Аммо Саид ба огоҳии Муҳаммад эътибор надода пинҳонӣ кори худро давом медод.

Юҳанно ба хоѝри омӯхтани забони форсӣ ба ҷои китоби дарсӣ аз Китоби Муқаддас истифода мекард ва дар бораи масъалаҳои гуногуни он бо Муллосаид гуфтугӯ менамуд. Ин ходими масеҳӣ оятҳои зиёдеро барои Саид меҳонд, то исбот кунад, ки Исо ҳамон Масеҳи ваъдашуда мебошад.

Саид дар вақтҳои танҳои дар бораи пешгӯиҳо дар хусуси Масеҳи ваъдашуда зиёд фикр мекард. Масалан дар қисмати аз китоби Ишайи Набӣ меҳонд, ки: „Ин аст банди ман, ки ӯро химоят мекунам ва ӯ писандидаи ман мебошад. Ман аз ӯ розӣ ва хушнудам. Ӯро аз рӯи худ пур қардам, то инсофу адолатро барои халқҳои ҷаҳон биёварад. Овози худро баланд намекунад ва дар кӯчаҳо садоаш ба гӯш намерасад. Найи хамшударо намешиканад ва шӯлаи заифро хомӯш намесозад.“

Саид мисли пештара таҳқиқу хондани худро давом медод. Бисёре эҳтиёт мекард, ки ҳеҷ чизро бе далел ва санҷиш қабул накунад. Дар ҳамон мавқеъ бо кунҷковӣ тамоми ҳаракатҳои Юҳанноро зери назорат мегирифт, то бубинад, оё чизе ғалат ва ношоиста дар зиндагӣ ёфт мешавад, ки муқобили таълимоташ бошад. Барои Саид ин озмоиш ва санҷиш бисёре муҳим ва зарур буд. Чунонки, баъд навиштааст: „Рӯз ба рӯз зиёдтар муҳлиси ахлоқу хубиҳои ӯ мешудам. Муҳаббат, садоқат, самимият, шикастнафсӣ, меҳрубонӣ ва парҳезгории ӯ дар ман таъсири сахт мерасонд. Одат доштам, ки ба суҳанҳои ӯ ва қасоне, ки пеши ӯ меомаданд, гӯш кунам. Ҳар ҳарфе, ки мезад, бо ақлу мантиқ ҳамаашро месанҷидам ва ин хеле таъсирбахш буд. Муҳимтар аз ҳама он аст, ки қирдору ҳислатҳои ӯ шоҳиди гуфтораш буд.“

Таъсири Қалом ва шахсияти ин мард буд, ки сабаби тағйир ёфтани зиндагии Саид шуд. Аввалин бор ӯ ба камбудию айби худ дар зиндагии маънавӣ аҳамият дод. Зиндагӣ Юҳанноро дар назар ҷилва медод ва Саид ба худ мегуфт, ки чӣ тавр мумкин аст, ки шахс чунин неку парҳезгор бошад? Баъд дар дили худ фикр мекард ва тамоми зиштиҳо ва бадихое ки дошт, мисли филм аз назараш мегузашт ва дар ҳолате буд, ки аз ҳудаш нафраташ меомад.

Як шаб алаф даргиронда, аз лаҳҷаҳои сӯзони он бо амбур якеашро бардошт ва ҳар ду пой худро бо он сӯзонд. Ин як қори бисёре дарднок буд, вале ӯ он қадар тоқат қард, ки ҷои сӯхтагӣ қомилан ошқор ва намоён шуд. Дар байни қурдистониҳо расму одат аст, ки агар бихоҳанд қасам ё аҳд вафодор бимонанд. Пас яке аз доғҳои Саид ба хоѝри ёдоварии аҳде буд, ки баъд аз он дигар ҳаргиз бо масеҳиён дар бораи мазҳаб сӯҳбат накунад. Ва доғи дигар барои ёдоварии аҳде буд, ки бо худ баста буд, то аз ҳар гуна бадӣ парҳез наояд.

Ӯ барои Юҳанно наомае фиристод, ки дигар ба хоѝри зиёдии қор ва банд будан бо қорҳои ҳаррӯза наметавонад ба ӯ дарси форсӣ бидиҳад. Саид баъдҳо навишт: „Бо мурури замон асаре аз ҷои доғҳо ба рӯи баданам дида намешуд, аммо асаре, ки суҳанони ин марди Худо ба рӯи мағзам гузошт, ҳеҷ вақт аз хотирам нест намешуд.“

Саид як рӯз, ки аз масҷид ба хона бармегашт, дар гӯшае сар ба хок ниҳод ва ба ҳоли зор ва беқарори худ гиря мекард ва мегуфт: „Эй Ҳодию Роҳнамои гумшудагон, мани саргардонро ба роҳи рост ва ҳақиқат, ки мутобиқи ризои Ту аст, ҳидоят намо. Пардаи ҷаҳолатро аз пеши ҷашмонам бардор. Дили беқарорамро оромӣ бубахш. Маро аз ин гирдоби хатарнок, ки дар ҳоли ғарқ шудан ҳастам, начот бидеҳ, ба Ту он тавре, ки сазовор ҳастӣ, хизмат кунам.“

Пас аз адои ин калимот эҳсос кард, ки бори сангине аз дили ӯ бардошта шуд ва дили худро сабуктар аз пештара эҳсос кард. Ӯ дар пеши худ вазифа гузошт, ки бо ҷиддият ҳар чӣ бештар Китоби Муқаддасро муқоиса намояд. Ин ба он маънӣ буд, ки ӯ меҳост бори дигар бо Юҳанно мутолиаи худро давом диҳад. Муддати 5-моҳ ба тафтиш ва таҳлили худ дар қорҳои илоҳӣ идома дод. Дар Китоби Муқаддас ба мушкилоти зиёде рӯ ба рӯ мешуд. Ӯ мушкилот ва масъалаҳои мураккаби Китоби Муқаддасро бо кӯмаки Юҳанно ба тариқи равшан ва қонеъкунанда ҳал мекард. Саид пешгӯиҳои Аҳди Қадим, яъне Таврот, Забур ва Нубуввати тамоми пайғамбарони қабл аз Масеҳро анҷом дода ёфт. Оқибат ба ин натиҷа расид, ки начот аз гуноҳ ва асорати шайтон сабаби оромиши Рӯҳ мегардад, оромише ки ҳанӯз онро ба даст наоварда буд.

Бародараш аз ҳулку хислат ва ҳаракатҳои Саид дар шакку шубҳа афтида буд ва бо суҳанҳои нешдор ўро маломату сарзаниш мекард. Як рӯз бо қаҳр ҷӯби сахтеро бардошт ва он қадар бар тану сари Саид задан гирифт, ки ҷӯб тика-тика шуд. Саид пеши пойҳои бародари худ афтод, то ба ӯ раҳм кунад ва зиёдтар азобаш надихад. Пас аз рафтани ӯ, Саид дар ҳамон ҷо дароз кашида буд; Дастҳои худро ба сӯи осмон баланд карда гуфт: „Эй Худои раҳиму меҳрубон, ман дар назари Ту мисли ҳамин ҳоке ҳастам, ки бар он афтодам. Гунаҳкор ва дармонда ва ба лутфу раҳмати Ту мӯҳточам. Ашкҳои пушаймони маро бубин ва назари меҳратро аз ман дарег надор. Агарчи сазовори ҷазо ва оташи дӯзах мебошам, илтиҷо дорам, ки бар ман раҳм кунӣ. Маро шустушӯ кун, покам соз ва мақбули даргоҳат бигардон.“

Б о б и с с ю м

Фирор аз Шаҳр

Як рӯз Саид ба хонаи Юҳанно рафт ва фаҳмид, ки ӯ фикри ба ватани худ рафтанро дорад. Саид аз ин хотир ба фикр фуру рафт. Ногаҳон гуфтаи Ишаъёи Набӣ ба хотираш омад, ки фармуда буд: „Бархезу тобон шав, зеро нури ту омада ва Ҷалоли Худованд бар ту тобидааст“. Инъикоси калимаҳои ояти зикршуда он қадар дар фикраш такрор шуд, ки ҳар як тору пуди вучудааш аз ин даъвати ҷонбахш ба ларза омад. Албатта баъд аз моҳҳои шакк ва саргардонӣ ин паём барояш лаззатбахш буд ва хушию оромишу осудагӣ дар чехрааш дида мешуд.

Юҳанно аз тағйироте, ки дар зиндагии Саид пайдо шуда буд, пай бурд ва бо меҳрубонӣ сабаби онро пурсид. Саид дар барои он чӣ ки ёфта буд, барояш гуфта дод. Он гоҳ ҳар ду нишаста Худоро шукр карданд. Юҳанно гуфт: „Хуш бош, зеро мавриди лутфу раҳмати Худо қарор гирифтаӣ.“ Кӯшишу ғайрати пурзаҳмату тӯлонии Саид оқибат амалӣ шуд.

Хулласи гап, Юҳанно ба қарори қатъие омад, ки он чоро тарк кунад. Пеш аз рафтани худ, ба унвони тӯҳфаи худохофизӣ ду чилд китоби Аҳди Ҷадидро ба забонҳои суриёӣ ва форсӣ ба Саид дод. Хайрухуши Юҳанно ҳам ташвиқомез ва ҳам огоҳӣ буд. Юҳанно ба Саид гуфт: „Фарзандам, Худо назар ба файзу раҳмати Худоии худ аз байни ҳазорон нафар танҳо турс ба сӯи Начотдиҳандаат ҳидоят фармудааст ва Нури Худованд дар зиндагиат тулӯъ шудааст, бинобар ин дуо ҳамеша гирди забонат бошад, то аз гуноҳ ва васвасаҳо дур боӣ“. Гуфтори Юҳанно солҳои тӯлонӣ дар гӯши Саид садо меоданд.

Саид ба вазъияти мушқил гирифтӣ шуда буд. Намедонист, ки чӣ кор кунад. Эътироф ба имони тозааш барои ӯ ҳукми маргро дошт. Меҳост гурезад, вале ин кор ҳам барояш имконнопазир набуд. Ба масҷид камтар мерафт, аммо ба хоҷаи вазифа ва обрӯе, ки дошт, лозим буд, ки ҳар субҳ азон гӯяд.

Чанд ҳафтае ба ҳамин аҳвол гузашт. Оқибат маҷбур шуд, ки ҳақиқатро ошкор созад. Яке аз дӯстони самимии ӯ Файзулло ном дошт. Як рӯз, ки

ҳар ду дар болои боми масҷид нишаста буданд, Саид рози дили худро барои Файзулло фош кард. Чун ҳар чизе, ки дар дил дошт, ҳамаашро пурра баён карда тавонист, эҳсоси хушию осудаҳолӣ дарк кард. Аз ҳамон вақт ин масъала мавзӯи сӯҳбати ҳамешагии он ду нафар буд. Файзулло бисёр кӯшиш мекард, ки ўро боз ба ақидаи пешинааш баргардонад, вале кӯшиши ӯ бефоида буд.

Чун Саид дар вақти сӯҳбати зиёд бо Файзулло чуръати бисёр пайдо карда буд, ин бор меҳост бо Ҳабиб ном дӯсти айёми кӯдакӣ ва ҳамсояш сӯҳбат намояд. Моҳи рамазон буд ва Ҳабиб рӯза медошт. Онҳо қадамзанон аз шаҳр хориҷ шуданд ва бар лаби ҷӯйборе нишастанд. Саид ҳам шуд ва каме об нӯшид. Ҳабиб ба ғазаб омада ба ӯ эътироз карда гуфт: „Девона ҳастӣ? Оё фаромӯш кардӣ, ки рӯзадорӣ?“. Саид аз ин фурсат истифода карда, дар бораи имон ва ақидаи тозаи худ барои ӯ шарҳ дод ва дар айни замон хотиррасон кард, ки фош кардани рози ӯ мумкин аст ба қимати ҷонаш тамом шавад, яъне ба марг оварда расонад. Ҳабиб аз шунидани ин мавзӯ бисёр нороҳат ва фикрӣ шуд. Аз он рӯз ин тараф онҳо ҳамеша бо ҳам баҳсу мунозира мекарданд, то ин ки Ҳабиб тахти таъсири суҳанони Саид қарор гирад.

Рӯз ба рӯз шумораи дӯстони самимӣ ва боварибахши Саид афзоиш меёфт ва мавҷуд будани онҳо боиси дилгармии ӯ мешуд. Зеро медонист, ки аз тарафи онҳо хатаре ба ӯ намешавад.

Баъд аз чанде як духтури яҳудӣ хабар ёфт, ки Саид забони суриёниро хеле хуб медонад ва ба ӯ пешниҳод кард, ки забони ибриро ҳам, ки забони қавми Мусо буд, биомӯзад. Саид қарор қабул кард, ки духтури мазкур ба Саид дарси ибрий меомӯзад ва ӯ ҳам дар ивазаш ба бачаҳои духтур дарси форсӣ ёд медиҳад. Аммо баъдҳо ин духтури яҳудӣ ба сабаби он, ки ба Саид ҳамақида набуд ва наметавонист бо ӯ дар масъалаи дину мазҳаб баҳсу гуфтугӯ кунад хост, ки аз Саид қасд бигирад. Бинобар ин ба мардум мегуфт: „Муллои шумо, ки ин қадар ба ӯ эътиқоду эътимод доред, масеҳӣ шудааст!“

Ҳамин тавр рози ниҳони Саид ошкор шуд ва мардум ўро рӯирифт дашном медоданд ва лаънат меҳонданд. Саид бечора шуда буд. Аксар вақт ба гӯшае паноҳ мешуд ва ба Худо, ки ягона умеду паноҳаш буд, розу ниёз ва зорию тавалло мекард.

Дар ҳамин рӯзҳо як роҳбари масеҳӣ ба номи „Мор-Симӯн“ ба Санандич омад. Саид дид, ки роҳи умеди барояш боз шудааст, ҳар боре, ки фурсат меёфт, пинҳонӣ ба мулоқоти ӯ мерафт, ва аз кӯмаки маънавӣ ва таълимоти имони ӯ баҳрааманд мегардид. Аммо умри ин дӯсти бисёр кӯтоҳ буд, зеро он шахс низ мақсад дошт, ки он чоро ба зудӣ тарк кунад. Бо рафтани ӯ Саид тамоман танҳо монд. Ягона роҳи халосӣ аз дасти азоби мардум гурехтан буд. Пас номае ба ин мазмун ба бародари худ навишт: „Чалолу шукӯҳ ба номи Худои доно, ки дӯстдорони худро ифтихору иззат мебахшад“. Мондани ман дар ин шаҳр дигар имкон надорад. Ту ҳоло аз имони ман норозӣ

ҳастӣ ва агар маро бикушӣ, шаҳид мешавам, зеро боварии комил дорам, ки писандидаи даргоҳи Худованд мебошам. Агар маро зинда бигзорӣ, то ки ҳаёт дорам, хизмати туро мекунам. Мардум барои азобу азият додани ман даст бардоштаанд. Бинобар ин, мондани ман дар ин шаҳр бароям хатари ҷонӣ дорад...

Пас аз он ки Муҳаммад номаро хонд, онро дар оташ андохт. Бахт ба Саид ёрӣ кард. Бародараш номаи ўро сўзонд, зеро он нома метавонист ба асоси як далели муҳим бар зидди ҳуди ў истифода бурда шавад. Ҳар ду бародар зери сандалини гарм нишаста буданд. Бародараш хомӯш буд ва намедонист, ки ҷӣ бигӯяд. Оқибат хомӯширо барҳам дода, бо ҳашму нафрат фарёд зад: „Як сагу як инсон наметавонанд бо ҳам якҷоя зиндагӣ кунанд, рав гум шав!“

Саид бо тарс аз зери сандалӣ бархост ва фавран либосҳои худро пӯшид ва дар он шаби сарду торик хонаро тарк карду рафт. Ў ноумед шуда буд ва ба ҳар даре, ки рӯ меовард, он дар ба рӯяш баста мешуд. Тамоми шабро дар хонаи пиразани меҳрубоне рӯз кард. Аммо барои ин ки мабодо он пиразан ба сабаби паноҳ додани зери озури маломати мардум қарор нагирад, пеш аз дамидани субҳ аз хонаи ў берун шуд ва тан ба тақдир дода, ба мактабе, ки дар он ҷо дарс меод, рафт.

Субҳи рӯзи дигар, вақте Муҳаммад аз хоб бедор шуд, яроқи худро гирифта, ба қасди куштани бародари худ аз хона берун шуд ва дар рӯ ба рӯи калисо мунтазири ў нишаст. Чун мардум аз мақсади Муҳаммад хабардор шуданд, онҳо ҳам дар баробари ў барои куштани Саид баромаданд. Ҳарчанде ки Ҳуди Муҳаммад меҳост Саидро бикушад, аммо вақте дид, ки ҳамаи мардум бар зидди вай бархостаанд, нангу номусаш омаду хунаш ҷӯш зад ва бародари худро ҳимоят кард. Сипас, ҳамроҳи хоҳархонди худ ба мактаб рафта, ўро ба хона овард ва Саид шабу рӯзро дар он ҷой гузаронда, аз тарси мардум ба берун барои наметавонист.

Лаҳзае аз ин вақт гузашта буд, ки як нафар хориҷӣ бо номи „Чейз Ҳокс“, ки дар шаҳри Ҳамадон зиндагӣ мекард, аз Саид хоҳиш кард, ки муаллими форсии ў шавад. Дар бораи ин мавзӯ бо Муҳаммад сӯҳбат кард ва баъд аз он Муҳаммад бо яке аз ҳешовандони худ доир ба рафтани Саид ба шаҳри Ҳамадон маслиҳат кард. Ҳамин тариқ бародараш барои ў фурсат ва шароити қулай муҳайё сохт.

Мардум ба гирди Муҳаммад ҷамъ шуда мегуфтанд, ки Саид бо иҷозати ў аз он ҷо рафтааст ва меҳостанд, ки хонаи ўро вайрон кунанд. Вале имоми ҷамоа аз одамон илтимос карда, гуфт, ки Муҳаммад дар ин ҳолат беғуноҳ аст.

Ҳамин тавр Муҳаммад халос шуд, аммо мардум ба осонӣ аз Саид даст накашиданд ва шахсро фармуданд, ки ба ҷустуҷӯи Саид рафта, зинда ва ё мурдаи ўро ёфта биёрад. Онҳо ғайр аз Шукрулло, ки ў аспасавори моҳир буд (ҷовандоз буд), касеро наёфтанд. Чун Шукрулло қарор дод, ки аз паси Саид меравад, қосиде бошитоб аз тарафи ҳукмрон расида, номае

ба ӯ дод. Дар ин нома ба ӯ фармон дода шуда буд, ки барои ба анҷом расонидани як қор ба қишлоқи дигар биравад. Шукрулло ба самти дигар раҳсипор гашт. Ҳамин тавр Саид аз дасти мардуми ҷоҳил ҳалосӣ ёфт. Дар охир Саид баъди панҷ рӯзи ташвишу парешонӣ ба шаҳри Ҳамадон расид.

Б о б и ч о р у м

Дар ҳонаи як Масеҳӣ

Чун Саид дар шаҳри Ҳамадон дар ҳонаи як ходими масеҳӣ зиндагӣ мекард, тарси вай дур мерафт. Вазъият ва рафтори Саид ҳамшаҳриёни ӯро ба ғазаб меовард. Дар ин вақт Саид ба онҳо дарси форсӣ меод ва дар баробари дарсаш забони англисӣ меомӯхту аз Китоби Муқаддас таълим мегирифт.

Дар фасли баҳор ба Александр ном духтур аз хориҷа доруву давои лозимӣ фиристода шуд ва ӯ касалхонаеро барпо карда, ба кор оғоз намуд. Саид, ки забони англисиро хеле хуб омӯхта буд, тавонист, ки ба вазифаи муовини духтур, ҳамчун тарҷумон кор кунад.

Як рӯз Саид хангоми хондани китоб сурудеро ёфт, ки ба ӯ бисёр таъсир кард ва он суруд чунин сароида мешуд:

*Парвардигори меҳрубон,
Дорам ба дил ишқат ниҳон.
На баҳри аҷри он ҷаҳон,
Танҳо Туро ҳастам хоҳон.*

*Не шӯҳрату ҷоҳу Чалол,
Не зиндагии безавол,
Бар ишқи Ту, эй бемисол,
Хоҳам Туро аз ҷону дил.*

*Меҳрам на аз бими уқоб
Ё баҳри умеди савоб,
Хоҳам диҳам меҳрат ҷавоб,
Додӣ маро авни зиёд.*

*Аввал Тӯй, Исои ман,
Бахшидаӣ ҷон ҷои ман.
Шоҳаншаҳу Худои ман
Меҳри Ту бепоён бувад.*

*Ман огоҳ аз поёни худ
Ту бо баҳои ҷони худ
Кардӣ маро аз они худ.
Дилдори ҷонони манӣ;*

*Дидам муҳаббатҳои Ту,
Дорам кунун савдои Ту,
Ман зиндаам барои Ту,
Меҳри Ту бошад ҷовидон.*

Ин суруд ўро дигаргун сохт ва дар вучудааш оташе барафрӯхт. Насихатҳои оғои Ҳокс ўро дар ҳақиқат ҳам ба ҳаяҷони бисёр овард. Чизи дигар, ки Саидро дилгарму шавқманд мекард, ин мулоқоти бародараш Муҳаммад буд, ки ба шаҳри Ҳамадон омада буд. Ду бародар бо меҳрубонӣ якдигарро бўсиданд: Дигар ҳашму ғзаби пештара дар чеҳраи Муҳаммад дида намешуд. Чунон ба назар мерасид, ки ў кибру ғурурро аз дили худ баровард ва имони Саидро мисли як ҳақиқати инсон қабул кард. Пас аз он, ки Саид чандин бор бо бародараш баҳсу мунозира кард, ў бо хоҳири ҷамъ ва вақти хуш ба ҳонаи худ, шаҳри Санандиҷ баргашт.

Дар ҳоле ки масеҳиён саргарми гузаронидани маросими маҷлис буданд, Саид ҳам ба як гӯшаи орому тинчакак рафта, ба Худои худ дарди дилаш ро гуфт. Махсусан барои бародараш дуо кард ва орзу дошт, ки вақти баргаштан ба ҳона ўро дар ҳоли хондани Китоби Муқаддас бубинад ва эътирофи имон ба Исои Масеҳро аз забони ҳудааш бишнавад. Баногоҳ, вақти бисёре нагузашта, дуои Саид иҷро шуд. Муҳаммад барои масеҳӣ шудани худ ошкоро амал намуд ва Масеҳро қабул кард.

Саид дар клиникаи духтур Александр кор карда, қарор дод, ки илми тибро омӯзад. Духтур Александр Саидро қабул кард ва устоди ў шуд.

Мушкилии нава дар роҳи Саид пеш омад. Ў дар ҳонаи марде бо номи Симўн, ки роҳбари як калисое буд, зиндагӣ мекард ва ба кӯдакони ў дарси форсӣ меод. Пас аз чанд моҳи зиндагӣ дар ҳонаи Симўн ў фаҳмид, ки ошиқи Рибқо-духтари Симўн шудааст ва ин ишқ дутарафа буд. Рибқо духтари боақлу заковатманд ва хушахлоқ буд. Рибқо дар вақти кӯдакӣ аз таъсири касалии „гули чечак“ зебоии чеҳраи худро аз даст дода буд. Саид зебоиро дар ҷои аввал намегузошт. Ў зебоии ахлоқро болотар аз ҳама чиз медонист. Ба чунин духтар хонадор шудан орзуи деринаю асосии Саид буд.

Вақте ки достони ишқи Саид ва Рибқо ба гӯши Симўн ва ҳамаи арманиҳо расид, ҳама зид бароманданд, зеро илова бар хилофи расму оини авлодӣ, тӯй шудани як духтари масеҳӣ бо як ҷавони навимон сабаби зиддият ва

душманин байни ин ду авлод шуда метавонист. Пас аз хашму фишори арманиҳо Саид бечора тарсиду ба Техрон рафтано бехтар донист.

Духтур Александр пас аз гузаронидани рӯзҳои рухсатиаш дубора ба Эрон баргашт ва чун меҳост, ки кори худро дар шифохона давом диҳад, Саидро ҳам ҳамроҳи худ бурданӣ шуд. Арманиҳо аз ин бобат боварӣ доштанд ва медонистанд, ки Саид дубора ба Рибқо изҳори ишқ хоҳад кард.

Саид ба Ҳамадон рафт ва ҳамон тавре ки арманиҳо пешбинӣ карда буданд, нисбат ба ишқи худ вафодор монд. Саранҷом пас аз чанд бор хостгорӣ, Симӯн ба талаби ин ҷавонҳо розӣ шуд. Юҳанно ҳам, ки барои дидори дӯстон ба шаҳри Ҳамадон омада буд, анҷоми маросими аҳди никоҳро ба ӯҳда гирифт. Дар моҳи майи соли 1888 дастаи кӯчманчиён аз дӯстон дар хонаи арӯс ҷамъ шуданд, то шӯҳиди пайванди занашӯии арӯс ва домод бошанд. Дар он замон Саид ҳанӯз 25 сола буд.

Агарчи хонаи Симӯн ҷои боамният буд ва ҳама меҳмонон ва аҳли хона дар он замон хушхоло хурсанд буданд, вале интиҳоби он рӯз, ки 21-уми моҳи рамазон буд, барои арӯсӣ вақти муносибе набуд. Рӯзи дигар бар дару девори бозору кӯчаҳо эълонномаҳо ҷаспонда шуд ва аз мардум хоҳиш карда мешуд, ки барои аз Саид халос шудан ҷамъ шаванд.

Иттифоқан ҳокими шаҳр ва имоми ҷамоаи масҷид — ин ду марди олимаҳои бообрӯ, ки бо духтур Александр дӯст буданд, ҳамчунин Саидро мешинохтанд ва дӯшташ медоштанд. Духтур Александр вақтеро мувофиқ шумурда пеши онҳо рафт ва хоҳиш кард, ки шӯришро ором созанд. Ҳамин тавр шӯриши одамон пароканда ва хомӯш карда шуд.

Дар ин вақт арманиҳо аз тарс дар хонаҳои худ пинҳон шуда менишастанд. Аммо Симӯн дар ҳоле, ки ҳудаш роҳбари калисо буд, бе ҳеҷ тарсу ҳарос, бо ҳаёли осуда ва хоҳири ором пеши дарвозахонаи худ менишаст.

Барои Рибқо моҳҳои баъд аз арусӣ бисёр даҳшатнок ва ғамовар буданд. Баъд аз нишастани офтоб ҳаракати ҳар чизе ва ҳурдтарин садое ӯро як қад мебаронд ва метарсонд. Саид одатан шабҳо ба хона дер меомад ва медид, ки ҳамсараш бо тарс ва ташвиш дарвозаро маҳкам карда, мунтазири омадани вай мебошад. Рибқо зиёдтар аз ин сабаб парешон буд, ки мабодо одамони муқобили ӯ шавҳарашро бо баҳонаи хабаргирӣ ва муолиҷаи беморӣ ба хонашон мебаранд ва ба ӯ заҳр медиҳанд. Аммо Саид ба Худованд, ки муҳофизатгари ӯ буд, имон дошт ва Рибқоро дилбардорӣ мекард, ки ташвиш накашад.

Боби панҷум

Сафарҳо ва Таҳсилот

Саид сахт саргарми хондани дарси тиб буд ва илова бар хондани китобҳои ҳозиразамони тиббӣ китобҳои Розӣ ва Абуалии Сино ҳам истифода мебурд. Ҳар қадар таҷрибаи ӯ дар илми тиб зиёдтар мешуд, ҳамон қадар қорҳои бештареро ба дӯшаш мегузоштанд.

Саид пас аз хатми қарордоди худ бо муассисаи хайрия, дар соли 1891 қарор дод, ки сафаре ба шаҳри Ризоия бикунад. Ба он ҷое, ки чанде пеш бо духтари хурдсолар Соро барои دیدани хешу табори худ рафта буд. Дар ин сафар дӯсти худ Юҳанноро вохӯрд ва ӯ бо ифтихор ва сарбаландии зиёд Саидро бо дӯстону ошноёни худ шинос кард.

Ҳангоми бозгашт ба Ҳамадон, аз ӯ хоста шуд, ки қарордоди худро бо муассиса таъдил кунад. Ҳарчанд ба анҷоми ин кор майлу алоқае надошт, аммо чун духтур Александр қори худро тамоми қарда, беморхонаро баста буд ва ҳамчунин шумораи зиёди беморон аз ҷиҳати муолиҷа ва табобат дар мушкилот буданд ба назди ӯ ҳозир шуданд, ки то омадани як духтури нав аз мамлакати хориҷ беморхонаро, табобат қарданро, давосозӣ ва гоҳе парастории шабонаро ба ӯҳда гирад. Вазифаҳо ва қорҳои тоқатфарсо баробар бо мутолиаи шабурӯзӣ дар хусуси илми табобат саломатии ӯро зери ҳатар мегузошт.

Чанде баъд ба ҷои Александр аз мамлакати хориҷ духтуре ба Ҳамадон омад. Қарордоди Саид ба охир мерасид ва чун хоҳиши давом додани ин қорро надошт, аз қори муассиса даст кашид. Ӯ муддати 12 сол бо қамолӣ садоқат ва вафодорӣ ҳамчун муаллими забон, муовини духтур ва баъд ба ҳайси духтур қор кард. Дар тӯли ин муддат аз қўмақҳои бедареги дӯстон баҳраманда буд, ки ӯро дар ҳама мавридҳо дастгирӣ ва ҳамроҳӣ мекарданд ва ба ӯ дарси англисӣ ва табобатро омўхтанд. Ӯ дини худро дар ин муддати тўлонӣ бо хизматҳои боарзиш ва манфиатнок адо менамуд.

Саид қарор дод, ки ба хориҷа сафар кунад. Барои ин қор 4 сабаб вучуд дошт: Якум, дар марҳалаи аввал фикр мекард, ки барои огози як зиндагии

тозаву нав бояд муддати кӯтоҳе аз ҳамкорон ва муҳити кори худ дур бошад. Дуюм, ӯ ба тағйири ҳавою иқлим ва истироҳати комил эҳтиёҷ дошт. Сеюм, меҳост ба Аврупо ё Амрико биравад, то дар зер назорати устодони ҷуртаҷриба давраи ихтисосгирии худро дар соҳаи тиб ба анҷом расонад. Ҷаҳорум сабаби сафараш ин буд, ки дар рӯҳоният ба ҳадди камолот бирасад ва ин яке аз орзуҳои дилаш буд, ки меҳост ба он ҷомаи амал бипӯшонад, яъне иҷро намояд.

Дар охириҳои фасли тирамоҳ Саид қарор дод, ки ба Инглистон биравад. Гузаштан аз баҳри Шимоли баъд дар зиндагии Саид таъсири хубе гузошт. Вақте ки қорҳои табобативу духтуриро дар дохили кишти анҷом меод, як зану шавҳари ирландӣ бо номи хонум ва оғои Каванов барои таскини дилбеҳузуршавӣ, ки гоҳе саворони кишти ба он дучор мешаванд, Саидро ба табобати худ даъват карданд. Ӯ дар давоми табобат ва муолиҷаи онҳо саргузашти худро барояшон гуфта дод. Он зану шавҳар тахти таъсири саргузашти ӯ қарор гирифтанд ва бо камали майл ваъда доданд, ки ба Саид кӯмак менамоянд. Кӯмаки онҳо иборат аз ин буд, ки Саидро ба як нафар духтур бо номи Чарлз Ворин дар Лондон шинос мекунанд, ки Саид аз ӯ дар риштаи таҳсилоти тиббӣ таҷрибаи хуби ихтисосӣ меомӯзад.

Умуман назар ва ақидаи Саид дар назари аввал нисбат ба Инглистон ҷандон хуб ва матлуб набуд. Баъдҳо низ дар давоми зиндагияш аз шаҳри пуродами Лондон безор шуда буд.

Ҷаноб ва Хонум Каванов ба ваъдаи худ вафо карданд ва ҳангоми ба шаҳри Лондон даромадан Саидро ба духтур Ворин ва ҳамсараш, ки инсонҳои бисёр хуб буданд, шинос намуданд. Духтур Ворин, ки духтури шоиста ва арзандае буд, Саидро дар интиҳоби риштаҳои ихтисосӣ дар як Донишгоҳи Тиббии муносиб ёрӣ ва роҳнамоӣ кард. Илова бар ин, духтур Ворин Саидро ба сифати як аъзои хонаводаи худ қабул намуд ва ҳамин тавр Саид дар муддати ду сол дар хонаи онҳо зиндагӣ кард.

Ин хонавода дар муддати ин ду сол Саидро бо шахсони зиёде, ки мисли худашон дар ҳубиву самимияту маърифат баланду маъруф буданд, шинос карданд. Дар тӯли ин муддат Саид ба таҳсилоти тиббии худ давом меод. Ӯ вобаста ба ихтисосаш ба омӯзиши риштаи (қолбудшиқофӣ) анатомия ва физиологияи одам зарурат дошт. Саид ҳанӯз дар Эрон дар ин ду ришта ё соҳа санҷишу таҳқиқҳои зиёдеро дар лабораторияҳо бе таҷрибаи амалӣ гузаронида буд ва масъалаҳои зиёдеро фаҳмида гирифта буд. Азбаски Саид дар Эрон имконияти омӯзиши таҷрибавӣ-амалии ин соҳаро надошт, ин ду шӯъбаи дар боло зикршударо дар донишгоҳи тиббии шаҳри Лондон омӯхта, (яъне ҷарроҳии бадани шахси мурдагӣ барои дониста гирифтани бемории дохилӣ ва омӯзиши узвҳои дарунии одам) ба итмом расонд ва соҳиби диплом гардид. Инчунин як қисми вақти худро сарфи хондан ва омӯختани илми дорусозӣ ва микробшиносӣ намуд.

Саид риштаҳо ва факултаҳои дигарро ҳам оид ба табобати ҷашм ва бемориҳои, ки аз сабаби хеле гарм будани ҳавои баъзе мамлакатҳо пайдо

мешаванд, омӯхт. Ду соли зиндагӣ дар Лондон, ки хеле ғамгинона оғоз ёфта буд, бомуваффақият поён ёфт. Ў бо умеди он, ки ба ҳамватанони худ хизмати шоистае бикунад, ба ватани худ раҳсипор гардид.

Рӯзи гуселкунӣ гурӯҳи дӯстон ва имондорон маъракаи хайрухуш карданд ва дар поёни он маърака барои Саид дуо карданд, ки Худованд ўро аз тамоми душворихо ва хатарҳои ногаҳонӣ муҳофизат намояд. Саид бархост ва гуфт: „Вақте ки дар бораи зиндагии гузаштаи худ ва он роҳе, ки Худо маро равон сохт, фикр мекунам, ба худ мегӯям, ки Худо чӣ кори бузурге дар ҳаққи ман анҷом додааст! Бо ин забони гунаҳкори худ наметавонам баён кунам, чӣ қадар Худоро шукр бигӯям! Худо ташнагии рӯҳонии маро қонеъ кардааст. Имшаб дар дуоҳои худ айнан ақидаи маро баён намудед. Дар хусуси зиддиятҳои, ки шояд пайдо мешаванд, тарсе надорам. Зеро аз рӯи таҷриба медонам, ки заҳмат меваи ширин дорад. Чизе, ки бисёртар аз он метарсам, гуруру такаббур аст ва дар ин вақтҳо дуо мекунам, ки Худо маро аз он дур нигоҳ дорад. Мушкilot зиёд аст, аммо Худо ба мо ёрдам мекунад, то бар онҳо ғолибу пирӯз шавем ва пеш биравем, то фикру ҳаёл ва ҳуши мо фақат ба сӯи Ў бошад“. Духтур Чарлз Ворин ўро то бандари Ардиф, ки он ҷо меҳост ба киштӣ нишаста аз баҳри Сиёҳ гузарад ва ба Батуми биравад, гусел кард. Ҳадаи худохофизие, ки ба ў дода шуд, як ҷомадони дасти пур аз доруҳо ва давоҳои гуногун буд, ки баъдҳо дар қораи бисёр манфиатҳо овард. Дӯстони дигар асбобҳои ҷарроҳӣ ба ў ҳада карданд, то дар Эрон хангоми амалиёти ҷарроҳӣ аз онҳо истифода барад.

Ҳамин тарик, баъд аз 2,5-соли ҷудой аз ватан ва хонаводаи худ, хангоме, ки Саид 32-сола буд, дубора ба шаҳри Ҳамадон баргашт ва ба хонаводаи худ ҳамроҳ шуд.

Б о б и ш а ш у м

Табобат дар Шароити душвор

Вакте ки Саид ба Эрон баргашт, дид ва фаҳмид, ки дар ҳама ҷо дузди ва бетартибӣ вуҷуд доштааст. Касоне ки тавонотар бошанд, ба ҷону молу сарвати мардум дастдарозӣ мекарданд. Ҳама мардумон дар ҳолати ваҳму даҳшату ноумедӣ умр ба сар мебарданд.

Ҳоло Саид воқеан духтур буд ва танҳо ба оянда умед дошт. Дар тӯли андак вақт хонаводаи Саид ба хонаи шахсии худ кӯчиданд, яъне соҳиби хонаи хусусӣ гардиданд. Дӯстони хориҷии Саид аз Лондон ҳам ба ӯ кӯмак мекарданд ва агарчи ӯ дар Эрон буд, барои таъмини маоши зиндагии хонаводааш маблағ мефиристоданд. Рибқо ба тадбири чораҷӯӣ ва дурандешии худ як қисми ин пулро пасандоз мекард, то шояд тавонанд бо кӯмаки дӯстон хонаи хубтар бихаранд.

Ҳамаи вақти Саид сарфи кори табобат мешуд. Дар он рӯзҳо соатҳои кори идоравӣ маъно надошт. Мардум умедвор буданд, ҳар вақте ки даркор аст ба духтур муроҷиат намоянд. Боре ӯ аз беморе пурсид: „Чӣ шикоят дорӣ?“ — ҷавоб дод: „Ту духтур ҳастӣ, бояд бидонӣ, ман чӣ медонам!“ Азбаски Саид, қорҳои дорусозӣ ва нигоҳубиниро ҳам иҷро мекард, вақти сар хоридан надошт.

Даромади пулиаш барои сарфи хонаводааш кифоят мекард. Муздҳо, ки дар ивази муолиҷа ва табобати беморон мегирифт, чунин буд: мурғ, тухми мурғ, равғани ғӯсфанд, ғалла ва ғоҳе пул. Рибқо баъзе аз онҳоро мефурухт ва ба ивазашон пул мегирифт. Дӯстони масеҳиаш эҳтиёҷи дигари онҳоро фароҳам мекарданд. Дар байни тӯхфаи онҳо як кафири ошпазӣ буд, ки ҳамаро ба ҳайрат гузошт ва аз ин ҳамсоягон ҳасад мебарданд. Тӯхфаи дигари онҳо як мошинаи дарздӯзӣ буд, ки занҳои ҳамсоя аз дидани он ҳафтаҳо ҳайрон монда буданд. Барои кӯдакон бозичаҳои гуногун ва қаламҳои ранга мефиристоданд.

Дар ҳамин вақтҳо вазъияти сиёсии Эрон бадтар мешуд. Дар моҳи апрели соли 1897 Носириддиншоҳ ба қатл расонида шуд. Ба ҷои ӯ писараш

Музаффариддиншоҳ ба тахти подшоҳӣ нишаст ва дар замони подшоҳии ӯ вазъият боз ҳам бадтар мешуд. Бад шудани муомилаҳои одамон ва норозигии онҳо аз шоҳи нав мардумро ба сӯи як инқилоби милли раван кард, ки дар натиҷаи он ҳукумати қонунӣ ба вуҷуд омад.

Музаффариддиншоҳ ба масеҳиён диққат ва алоқаи ҳосе надошт, чунки дар замони падараш масеҳиён то андозае аз озодии мазҳаб баҳраманд набуданд. Метавон гуфт, ки дар давлат озодии дин ва шӯъбаҳои динӣ тамоман набуданд ва ӯ иҷозат наметод, ки рӯҳониён дар қорҳои давлат дахлат кунанд.

Дар охири тобистони соли 1897 дар шаҳри Ҳамадон байни ду дастаи мазҳабӣ, яъне охундҳо ва шайхҳо кашмакаш ва ҷанҷол рӯй дод.

Дар ҳамин вақт Рибко сеюмин фарзанди худро ба дунё овард. Дар рафти ин задухӯрдҳо Саид ба ҷустуҷӯи шайхҳои ҷабрида ва заҳмӣ, ки дар хонаҳои дӯстони худ паноҳ шуда буданд, мерафт. Ҳар рӯз як қисми ярадоронро табобат ва муолиҷа мекард. Ин амали Саид ба ҷашми охундҳо бад тофт. Саид гоҳ-гоҳе мешунид, ки мегуфтанд: „Шайхҳо бояд пароканда ва набуд шаванд, аммо ҷаро ин қофир ба кӯмаки онҳо меравад ва онҳоро табобат мекунад?“

Сардори охундҳо, ки сабаби асосии ин бетартибӣ ҷанҷолҳо шуда буд, як рӯз Саидро ҳозир сохт ва барои ин ки бегуноҳии худро исбот намояд, гуфт: „Ин шайхҳо дар бораи имомҳои мо суҳанони бад мегуянд. Агар яҳудиён ба Исо суҳанҳои бад бигӯянд, шумо ҷӣ қор мекунед?“

Саид ҷавоб дод: „Ман ҷун як масеҳии оддӣ бо меҳрубонӣ бо онҳо рафтор мекунам. Исо, вақте ки душманонаш ӯро дар қорҷӯбаи салиб меҳқӯб мекарданд, барои онҳо дуои хайр мекард. Ӯ ба мо фармудааст, ки мо ҳам ҳамин қорро бикунем.“ Пешвои динӣ сари худро ҳам кард ва натавонист ягон суҳане бигӯяд. Ҳамин олими дин баъдҳо мувофиқи фармони шоҳ бо як тайёрии ҳос ба сӯи Техрон раван шуд ва бо рафтани ӯ бетартибӣ гавго ба охир расид.

Дар моҳи декабри соли 1899 духтур Саид қарор дод, ки бори дигар сафар ба Ризоия бикунад. Боду барфу сармои зимистон ҷунон хунук буд, ки Саид савора ба аспи аробаи худ ва хизматгараҳ, гоҳе дар ёфтан ва муайян намудани роҳ дучори мушқилот шуда, бо заҳматҳои зиёд пеш мерафтанд. Дар он роҳҳои душвор ягона роҳнамои онҳо симҷӯбҳои телефон буданд. Пас аз таваққуф, заҳматҳои бисёр ва гирифторм шудан ба қасалии бронхит дар Табриз, Саид ба дарди саҳти қасаси сина ва таги қабурға гирифторм шуд. Баъд аз 89 рӯз ба шаҳри Ризоия расиданд. Дар он ҷо дубора ба иҷрои вазифаи худ шурӯъ кард ва ба қамолҳои хушиву хурсандӣ табобат ва муолиҷаи беморонро оғоз намуд.

Саид бар хилофи дафъаҳои гузашта, ин бор меҳост вақти худро бо хоҳиши худ ба мардум сарф намояд. Ӯ тамоман талабгори шӯҳрати шараф набуд. Кӯшиш мекард, то ҳамеша бо хоҳиши худ ба мардум, ба пирӯ ҷавон, ба мусулмонону яҳудиён, ба ашрофзодагону қишлоқии алоқаи наздик

дошта бошад. Чанде баъд Саид бо хусурбурдаи худ (додари занаш) духтур Ясоюнон, ки дар ҳамон вақтҳо дар Амрико шӯъбаи тибро хатм карда ба Эрон баргашта буд, ба сафар равон шуд. Дар қишлоқи Шаёна ҳардуяшон меҳмони Юҳанно шуданд. Ин охирин дидори Саид бо дӯсти азизаш Юҳанно буд, ки сабабгори наҷот ёфтани ва раҳой ёфтани аз гуноҳхояш шуда буд. Баъд аз 2 рӯз онҳо боз ба сафар баромаданд.

Пеш аз он ки духтурҳо Ризоияро тарк кунанд, онҳоро огоҳ карда гуфтанд: „Мо шундаем, ки ду нафар аз Санандич ба Маҳобод омадаанд ва қасди куштани Саидро доранд. Бинобар ин хуб мешавад, ки бо роҳи Маҳобод нагузаранд.“ Вақте бо ҳам машварат мекарданд, ки бо кадом роҳе бираванд, ногаҳон Саид бо оҳанги сарзанишомезе ба рафиқи худ гуфт: „Мо дирӯз қишлоқиҳои бечораро насихат мекардем, ки ба ҳимоят ва қудрати Худо таъя кунанд ва ба имони худ мустаҳкам бошанд, аммо ҳоло ҳуди мо бо ин шакку шубҳа беимонӣ ва безътимодии худро нишон медиҳем.“ Пас қарор доданд, ки бо роҳи Маҳобод бираванд.

Вақте вориди шаҳр шуданд, ҳокими он шаҳр онҳоро ба хонаи худ даъват кард. Пас аз хӯрдани як хӯроки муфассал ба хонаи қабул рафтанд ва котиб Саид ва дӯшташро бо як гурӯҳ аз шахсиятҳои олимартабаи он шаҳр шинос кард.

Як гурӯҳ аз охундҳо, ки дар он маҷлис иштирок доштанд, хоستانд, ки далели масеҳӣ шудани Саидро аз забони ҳудаи бишнаванд. Пас барномаи тартиб дода шуд ва мувофиқи он рӯзи дигар маҷлисе ташкил шуд.

Саид дар муддати як соат ба ҳамаи саволҳо бо исботи далелҳо аз муҳаббати Худо, ки ба воситаи Исои Масеҳ ошкор шуда буд, як ба як бо мардум саволу ҷавоб ва сӯҳбат кард. Он ду нафаре, ки қасди куштани Саидро доштанд, дар ҷамъомад ҳузур доштанд. Аммо баъди он ки сӯҳбати Саид тамоми шуд, он ду нафар душман аз ҷои худ бархоста, оҳиста-оҳиста ба назди Саид рафта ўро дар оғӯи гирифта, бўсиданд, зеро дӯст ва ҳамсинфонаш буданд.

Рӯзи дигар тахминан дусад нафар барои хайрухуш ва дуо додани духтурҳо омаданд. Баъд яке аз духтурҳо ба суи Ҳамадон ва дигараш ба тарафи Курдистон равона шуданд. Пас аз шаш моҳи ҷудой Ҳудованд бори дигар ин фурсатро ба Саид дод, ва ў ба хонаи худ баргашт. Ҳама хушхал шуданд. Махсусан кӯдакон аз дидани бозичаҳое, ки Саид барояшон аз Ризоия оварда буд, аз шодиву хурсандӣ ба куртаашон намегунҷиданд.

Б о б и х а ф т у м

Шаҳодат ва Башорат

Бо вучуди зиддиятҳо ва таҳдидҳои тарсонданҳо, ки Саид дар ватанаш — Ҳамадон аз овозаҳои гуногун хабар меёфт, ӯ чанд тан аз охундҳои бообрӯву баландмартабаро дар хонаҳояшон табобат мекард. Яке аз рӯхониёни маъруфи Ҳамадон дар он замон як шахси курдистонӣ буд, ки Абдулмачид ном дошт. Ӯ солҳои зиёде дар мадрасаи ислामीи шаҳри Начаф дар Арабистон, Ироқ таҳсили илмҳои илоҳӣ намуда буд.

Рӯзе Абдулмачид саҳт бемор шуд. Азбаски ба табибони маҳаллӣ эътимоду эътиқод надошт, ба онҳо муроҷиат кардан нахост. Аммо розӣ шуд, ки Саидро ба наздаш барои табобат биёранд. Саид омад. Баъд аз таҳлил (анализ) маълум шуд, ки ӯ ба касалии сил гирифта аст. Саид чанд дору ба барои кам шудани сулфааш шарбат омода кард. Аз он ки ӯ то ин дам шифо наёфта буд, изҳори норозигӣ мекард ва доруҳои дудила қабул менамуд. Баъд як рӯз Саид аз ӯ пурсид: „Оё доруҳои, ки ба ту додаам, қабул кардӣ? Абдулмачид гуфт: „Агар росташро гуям, не. Азбаски ту душманони зиёде дорӣ, ман тарсидам, ки мабодо агар ягон фалокате бо ман рӯй диҳад, табибони маҳаллӣ гуянд, ки Саид бо доруҳои ғарбиаш Абдулмачидро кушт. Умри ман ба охир расидааст, вале намехоҳам, ки барои ту мушкिलоте ва бадномие пайдо шавад.“ Саид ба ин дурандешӣ, пухтакорӣ ва эҳтиёткории бемор ташаккур гуфт ва изҳор намуд: „Қасоне, ки аз Худо метарсанд, он чиро ки маъқул аст, ба анҷом мерасонанд ва натиҷаашро ба Худо месупоранд.“

Баъд каме ба ӯ шарбат нӯшонд.

Чанд ҳафта баъд Абдулмачид аз олам гузашт. Вале тӯҳмате ба Саид пайдо нашуд.

Як рӯз духтур Саид ба хонаи Сайди дигаре даъват шуд ва дид, ки чор нафар дар бораи амрҳои мазҳаб саргарми баҳс мебошанд. Дар рафти сӯҳбат меҳмонон Саидро зер танқиду маломат қарор дода гуфтанд, ки Саид ба хотири пулу моли дунёи дини масеҳиро қабул кардааст. Ба ин гапи онҳо

Сайд, ки соҳиби хона буд, гуфт: „Ман ҳам як вақте ҳамин тавр фикр мекардам ва муддате ўро таҳти назар гирифтам, аммо баъдтар фаҳмидам ва барои ман маълум шуд, ки Саид чунон оромиву хотирчамъиеро ёфтааст ва чунон ғарқи маърифату маънавиёт гардидааст, ки аслан ба молу сарвати дунё қору тавачҷӯхе надорад.“

Саид фасли баҳори соли 1902 бори дигар ба Инглистон сафар кард, то ки таҳсилоти тиббии худро давом диҳад. Дар он ҷо ӯ узви дармонгоҳи Лондон шуд ва дар шӯъбаи микробшиносӣ ба таҳсил оғоз намуд. Дар айни замон фурсате ёфт ва тавонист ба воситаи дӯстони қадимии худ духтур Патрик ва духтур Хонсен бо микроби паҳнкунандаи касалиҳои ҷузъм (ҷазмия) шинос шавад. Ӯ ин соҳаро бо табобаташ хуб омӯхт ва ҳангоми бозгашт ба Эрон писари хурдакаки сарвари ҳукуматро ки бемори саҳт буд, муъолича кард. Инчунин дар давоми табобат бо сарвари ҳукумат оиди масеҳият бисёр сӯҳбат кард ва ўро бо тамоми ақидаҳои масеҳӣ ошно сохт.

Касалии вабо дар қишлоқи Кишоворин, ки дар шимолу ғарбии шаҳри Ҳамадон воқеъ аст, аз ҳама бисёртар шиддат ёфта буд. Духтари яке аз сарватмандони ин қишлоқ, ки барои падараш бисёр азиз буд, ба касалии исҳоли хунӣ ва занаш низ ба касалии вабо дучор гардида буд. Азбаски дар шаҳри Ҳамадон ягона табиби лоиқу арзанда Саид буд, он сарватманд бо тавсияи дӯстон ўро ба хонаи худ даъват кард, то ба табobati зану духтари ӯ машғул шавад. Баъди ду ҳафта ҳар ду касалиҳо шифо ёфта аз ҷойҳои беморӣ хестанд.

Дар оғози фасли зимистон касалии вабо ба ҳамон тарзе, ки бо шиддат шурӯъ шуда буд, паҳн мешуд, оҳиста-оҳиста шиддаташ паст шуду ба таври асроромезе гум шуд. Мардум дубора, ба сӯи қору касби худ равон шуданд.

Дар ин вақт чанд нафар аз дӯстони охундаш ба ӯ хабар доданд, ки душманонаш мардумро бар зидди ӯ ҳезонда истодаанд. Аммо Саид ба суҳанони онҳо эътибор надод. Вале он чиро ки Саид интизораш набуд, рӯй дод. Вақте ки хатар аз ҳад зиёд шуд ва мумкин буд фалокате рӯй диҳад, Амири мӯхтарам — сарвари ҳукумат барои чораҷӯӣ ба воситаи телеграф бо сарвазир сӯҳбат кард. Ҷавоб аз марказ расид, ки ҳар чӣ зудтар Саидро ба Техрон бифиристанд.

Яке аз дӯстони Саид, ки барои хайрухушкунӣ омада буд аз ӯ пурсид: „Оё боз ҳам дар Техрон дар бораи Масеҳ хабар хоҳӣ дод, ё ин ки дарси ибрат гирифтӣ?“. Саид ба ӯ гуфт: „То вақте ҷон дар бадан дорам аз шиносондани Масеҳ ба дигарон ҳеҷ кӯтоҳию танбали намекунам.“ Аммо ҳангоми хайрухушкунӣ хонум Монтгомери ба Саид гуфт: „Худованд аз ту меҳонад, ки бо тамоми ҳастӣ ва тавоноӣ дар ҳар ҷое ки бошӣ, барои Ӯ шаҳодат бидиҳӣ ва ман боварӣ дорам, ки ҳамин қорро мекунӣ.“

Аввалин рӯзи соли нави масеҳӣ буд, ки Саид равонаи Техрон шуд. Вақте ба саҳифаи аввали китоби Рӯҳонӣ нигоҳ кард, ин оят аз Китоби Муқаддас назарашро ҷалб намуд: „Худованд Худоят туро ба як сарзамини дилкашу зебо меоварад... Сарзамине, ки дар он ҷо онро ба фаровонӣ хоҳӣ хӯрд ва

дар он чо ба ҳеҷ чизе мӯҳтоҷ нахоҳӣ буд. “Он гоҳ бо ҳамсар ва фарзандони худ дуо кард ва онҳоро ба Худо супорид.

Замони ҳаракат ва равона шудан ҳамон паёме, ки хангоми рафтан аз шаҳри Санандиҷ ба Ҳамадон ба ӯ илҳом бахшида буд, аз нав ба гӯшаш расид: „Агар касе хона ё бародар, ё хоҳар, ё падар, ё модар, ё зан, ё фарзандон ва ё ватани худро ба хотири Ман тарк кунад, дар ин дунё садчанд ва дар он дунё ҳаёти ҷовидонӣ меёбад.“ Ин гуфтори Исои Масеҳ ба ӯ қуввати дилу ҷон бахшид.

Дар ин сафар илова бар Саид ва рафиқаш ду мусофири дигар ҳам дар аробаи пур аз бор нишаста буданд. Вақте ки ба шаҳри Қум наздик мешуданд, ҳамроҳони Саид дар бораи рафтан ба зиёрат гуфтугӯ мекарданд. Дар айни сӯҳбат баҳси онҳо бо оҳистагӣ дар атрофи имон сар шуд. Яке аз онҳо ба Саид рӯ оварда, пурсид: „Ба он духтур дар Ҳамадон, ки китобе ҳам навишта буд ва боиси он ҳам ҷанҷол гардид, чӣ шуд?“ Савол ногаҳонӣ буд ва ба он ҷавоб надода намешуд, ҳарчанд эҳтимол мерафт, ки ҷавоб додан ба ин савол натиҷаи нохубу номатлубе дошта бошад. Бо вучуди ин Саид гуфт: „Ман Саид, ҳамон духтур ҳастам.“ Ҳамроҳони ӯ бо даҳони боз ва ҷашмони ҳайратзада ба Саид нигоҳ карданд. Саид суҳбашро давом дод: „Ман китоби баде нанавиштаам.“ Баъд сабаби ҷангу ҷанҷолро шарҳ дод, ки ба ғайр аз ҳасади табибон дигар чизе набудааст. Шарҳу маънидодкунии Саид ҳамроҳонашро комилан қонеъ сохт. Онҳо дар шаҳри Қум монданд ва Саид равонаи Техрон шуда, пас аз се рӯз сиҳату саломат ба он ҷо расид.

Саид ҷанд рӯз баъд аз ворид шудан ба шаҳри Техрон барои вохӯрӣ ба назди дӯсташ Сарвазир рафт, то ки барои муҳайё кардани шароити сафараш ба Техрон ташаккур бигӯяд ва қадрдонӣ бикунад.

Дар миёни кӯчманчиён

Қабилаи Қашқонӣ яке аз бузурттарин қабилаҳои кӯчманчиёни Эрон ба шумор меравад. Ин қабила ба қашқонихои Туркистони Чин тааллуқ дорад, ки дар асри 13-уми мелодӣ ба воситаи Ҳулокухон-набери Чингизхон дар Эрон ҷойгир шудаанд. Раиси асосӣ қабилаи Қашқонӣ шахсе буд ба номи Элхонӣ. Онҳо рамаҳои бешумор ва ҳазорон гову гӯсфанду ҳаҷиру хару шутур доштанд. Дар фасли баҳор қариб 5000 нафар одамон бо ғалаҳо ва рамаҳои зиёде ба тарафи шимол ба минтақаи Исфахон мекуҷиданд. Дар тирамоҳ бошад ба даштҳои сабзу хуррами ҷануб бармегаштанд.

Дар тирамоҳи соли 1908 замоне ки Саид 45-сола буд аз ӯ хоҳиш карда шуд, ки барои табобати ҳамсари Элхонӣ биравад. Саидро дар ин сафар нӯҳ нафари дигар ҳамроҳӣ мекарданд. Хонуме, ки ба ин сафар маслиҳат дода буд, Ҷотимасултон ном дошт. Аввалин дамгирии онҳо дар шаҳри Қум буд. Азбаски ин шаҳр яке аз шаҳрҳои муқаддас ба шумор мерафт, зиёраткунандаҳои зиёде ба он ҷо омада буданд ва мусофирхонаҳои меҳмонхонаҳо пур аз зиёраткунандаҳо буданд. Ва барои Ҷотимасултон ва ҳамроҳони ӯ ҷое пайдо намешуд. Ба ҳар ҳол онҳо бо азоби зиёд тавонистанд боғи кӯчманчиёно биёбанд ва шабро дар он ҷо рӯз бикунанд.

Оқибат шаҳри таърихии Исфахон ва кӯпруки бошукӯҳи Вирдаӣхон бо 32 қуббаи он намоён шуд. Саид дар аввал аз натиҷаи сафараш ба пойтахти Шоҳ Аббоси Кабир бисёр ба фикр рафт, аммо вақте ба майдони Шоҳ расид ва масҷиди дурахшону бошукӯҳ ва дигар ҷойҳои таърихию бо ҷашми худ дид, дилаш пур аз ҳушиву хурсандӣ шуд. Ҳангоми тамошои ҷойҳои таърихӣ ба маҳаллаи арманиҳо рафт, то чанд чилди Инҷил ва рисолаҳои диниро бидиҳад.

Саид пас аз вохӯрӣ бо саворони Элхонӣ дар Исфахон, ки мардони қадбаланд ва калон буданд, роҳро ба Ҷотимасултон ва ҳамсафаронаш давом дод. Соати 11-и шаб буд, ки ворида қасри шохнишин — истиқоматгоҳи раиси қабила шуданд. Ҳавои тирамоҳ бисёр хунук буд. Дар он тарафи

дашти ҳамвор нури заифу хираи шӯълаҳои оташи қабилai кӯчманчиho онҳоро ба сӯи худ даъват мекард. Андаке баъд аз нимаи шаб ба хаймаи чӯпонхо, ки дар домани теппае гузошта шуда буд, расиданд ва дар он чо истироҳат карданд. Ҳарчанд барояшон оташи зиёдерo даргиронда буданд, Саид аз хунукии ҳаво хобида натавонист. Субҳ зуд дубора аспҳоро зин карда, роҳи худро давом доданд. Вақте ки аз кишлоқҳои сокиту ором мегузаштанд, саворони Қашқонӣ мардумро тарсонда, маҷбур мекарданд, ки барои онҳо хӯрок ва барои аспҳояшон алаф мухайё кунанд.

Пас аз тай намудани масофае хаймаҳои қабилai Қашқонӣ намоён шуданд. Элхонӣ, ки як марди қадбаланд ва зебоандому хушфеъл буд, Саидро гарм пешвоз гирифт ва зуд ўро назди беморони худ — ҳамсараш Бибихонум ва писари сесoлааш — Носир бурд. Бибихонум ва хоҳаронаш занони зебоe буданд. Занони он чо фаранчи намеӯшиданд. Онҳо далерона бо мардон якчоя кор мекарданд. Саид баъд аз як истироҳати кӯтоҳ дар хаймаи махсуси худ тӯхфаҳоерo, ки барои Элхонӣ ва ҳамсараш оварда буд, супорид. Дар байни ин тӯхфаҳо як чилди китоби Инчил ба назар меафтид.

Дар байни сокинони хаймаи Элхонӣ сайид ном табибе буд, ки кори табобати хонаводаи раиси қабиларo ба ўҳда дошт. Саид ҳаргиз шахсерo, ки монанди ў ворид дар илмҳо ва ҳадисҳои исломӣ ва дорoi истеъдоди шоирӣ ва таҷриба дар кори табобат ва ошно бо фалсафа ва мантиқ ва ҳатто забони арабӣ бошад, надида буд. Ин шахс аз ин ки кори ўро бенатича дониста, аз паси духтури дигаре рафта буданд, хафа шуда буд. Аммо кам-кам он ду духтур бо ҳам ошно шуданд ва Саид ба дидани ў рафт. Рӯзи баъд, вақте сайид ба дидани духтур омад, ўро дар хаймаи кориаш машғули табобати чанд бемор ёфт. Ў навъи беморӣ ва тариқаю тарзи муолиҷаи беморонро барои сайид шарҳ дод ва баъд аз он ўро муовини худ кард. Барои ў фаҳмидан мушкил буд, ки чарo Саид корҳои табобатро ба ў меомӯзад. Духтур Саид ба ў гуфт, ки амри Масеҳро ба чо меоварад, ки фармудааст: „Муфт ба даст овардаед ва муфт ҳам бидихед.“

Як шаб сайиди дили худро боз кард ва гуфт: „Бо вучуди он ки китобҳои зиёде хондаам, фикрҳои ташвишовар оромиши марo тамоман гирифтаанд. Доир ба баъзе мазҳабҳо таҳқиқотҳо гузарондаам, аммо ҳеҷ кадоме аз онҳо рӯҳи беқарори марo оромиш набахшидааст. Медонам Худое ҳаст ва бояд Ўро тавре ки лозим аст, бишносам. Махсусан ман талабгори росткориҳои рӯҳи саргардони худ ҳастам.“

Саид барояш шарҳ дод, ки пештар чӣ гуна буда, чӣ хел ба Исои Масеҳ имон овардааст ва чӣ хушиву оромишero дар Он пайдо кардааст. Сайиди муовин бо диққат гӯш меод ва барои хондани Китоби Муқаддас изҳори хоҳиш мекард. Элхонӣ ба таври бояду шояд алоқае ба дину мазҳаб надошт ва як шаб дохили хаймаи Саиди духтур шуд ва дид, ки ў ва посбонаш машғули бахсу гуфтугӯ мебошанд. Ў Китоби Муқаддаси Саидро бардошт ва гуфт: „Китоберo, ки ба ҳамсарам додӣ, хондам, аммо аз он чизе нафаҳмидам ва фаҳмидани маъноҳояш бароям мушкил буд.“ Дар айнаи сухан гуфтан

саҳифаҳои китобро варақ мезад ва пайгамбаронро масҳара мекард.

Саид гапи ӯро бурида гуфт: „Он чиро, ки ҳар инсон ба он мӯхтоҷӣ дорад, оромиши хотир ва вичдон аст. Оё масҳара кардани пайгамбарони Худо вичдони туро ором месозад? Ту инсони оддӣ ҳастӣ. Оё барои мурдан тайёри мебинӣ?“ Элҳонӣ як ларзид ва пас аз чанд лаҳзаи сукут пурсид: „Оё ту дорoi он оромише, ки дар борааш гап мезанӣ, ҳастӣ? Саид ҷавоб дод: „Бале, аз лутфу марҳамати Худо ва аз файзи Исои Масеҳ.“ Он гоҳ Элҳонӣ пас аз гуфтани шаб ба хайр, бе он ки калимаи дигар бар забон оварад, он чоро тарк кард.

Рӯзи дигар Элҳонӣ ба пеши Саид омад ва хурсандии комили худро дар бобати беҳбудии ҳамсараш изҳор намуд. Вақте ки Саид аз саломатии ҳамсари Элҳонӣ боварӣ ҳосил кард, омодаи сафар шуд ва бо қорвони қашқонӣёне, ки меҳостанд аз роҳи Шероз ба соҳилҳои халиҷи Форс кӯчида бираванд, ба роҳ даромад.

Саид ба сафарҳои мушкил ва хатарноки зиёде рафта буд, аммо дар ин сафар аз кӯҳҳо ва дараҳое мегузашт, ки пештар монанди онҳоро надида буд. Гоҳе, ки хатари лағчидан пеш меомад, мардум аз асп пиёда мешуданд ва бо кӯмаки дасту по роҳ мерафтанд.

Қорвони бузург бо ранчу азобҳои зиёде ба Шероз расид. Дар он ҷо Саид хайрухуш карда, ба воситаи як аробае равони Техрон гардид. Баъди ду ҳафта бемору беҳол шуда вориди Техрон гашт. Пас аз чанд рӯзи истироҳат ва рафъи ҳастагӣ аз нав бо як нерӯи тоза ва эҳсоси аниқӣ Худо ба хизмати худ машғул шуд.

Б о б и н ӯ х у м

Бори дигар дар Санандиҷ

Ҳафт соли истиқомати духтур Саид дар Техрон барояш солҳои пур аз қору фаъолият буд. Тамоми вақти худро сарфи табобат ва хабаргирии беморони гуногун (факиру бечора, тоҷиру ҳоким, дӯсту бегона) мекард. Чӣ тавре ки дар Ҳамадон барои хондани Китоби Муқаддас ва шарҳи ҳақиқатҳои он маҷлисои мегуздоронд, дар Техрон ҳам ҳамин гуна маҷлисоҳо ташкил мекард. Дар аввалҳо фақат як гурӯҳе аз арманиҳо иштирок мекарданд, аммо охира-охира ғайри масеҳиён низ ба он маҷлисои меомаданд. Азобу озордиҳӣ кам шуда буд. Муддате бо оромиш ва бечанҷол гузашт.

Дар тобистони соли 1911, ки Саид бо Рибқо ва Самуел аз хориҷа баргашта буд, барои гузарондани рухсатӣ ба истиқоматгоҳи тобистонаи худ, ки берун аз шаҳри Ҳамадон буд, рафтанд. Духтараш Соро се сол пеш бо духтури маъруфу машхуре ба номи Тотовус Асотурён, сокини Ҳамадон дуо карда ба шавҳар баромада буд. Хабари омадани Саид ба зудӣ ба гӯши мардоне расид, ки 6-сол пеш қасди куштани ӯро доштанд. Аммо ба назар мерасид, ки гузашти замон ва ислоҳоти сиёсӣ қасди онҳо хеле паст шуда буд.

Саид пас аз гузаронидани рухсатии тобистонааш ба Техрон бозгашт ва бо бисёр аз асироне, ки ба воситаи қувваи озодихоҳӣ ба Техрон оварда шуда буданд, мулоқот кард ва маҷрӯҳонро муолиҷа мекард ва ба баъзе аз онҳо кӯмаки моддию пулӣ менамуд. Ў бо обрӯ ва мартабае ки дошт, тавонист ҳукми озодии як қисмашонро ба даст оварад ва ба шаҳри диёрашон баргардонад. Онҳо бо комёбиҳои хуб ба ватани худ баргаштанд. Баъзеҳо мегуфтанд: „Мӯъҷиза мекунад!“ Дигаре иқро мекунанд: „Ман яке аз онҳое будам, ки қасам хӯрдм Саидро бидушам, аммо ӯ чашмонамро муолиҷа кард, ба ман ёрдам кард ва маро озод карда ба хонаам фиристод“.

Ҳамин гуна хабарҳои буд, ки ба Султони Оваромон ном марди бообрӯ ва фармондеҳи боқудрат мерасонданд. Султони маъмур 72-сола буд ва тақрибан 4-сол пеш аз он, яъне дар синни 68-солагӣ нобино шуда буд.

Чун аз маҳорати Саид дар кори табобат хабарҳои хуше шунида буд, орзу дошт, ки рӯзе Саид биёяд ва чашмонашро табобат кунад.

Дар соли 1912 ки Саид 49 сола буд, барои истиқомати доимӣ ба Ҳамадон баргашт. Дар охириҳои моҳи март ба шаҳри Хусравобод барои табобати яке аз ашрофзодагон бо номи Амир Алоуддин ҳозир шуд. Зеро ӯ аз як бемории майнаи сар дар азоб буд ва наметавонист бинависад ва бихонад.

Саид бо донишмандони тиббии сунӣ тавонист дар фурсати каме натиҷаҳои хуби фавқулодае ба даст овард. Беҳбудии ӯ чунон хуб шуд, ки писараш гуфт: „Падарам чун 20-сол пеш меҳонад ва менависад!“

Вақте ки Саид меҳост аз Хусравобод ба хона баргардад, садои аспон ва омадани чандин саворагони яроқдорро шунид, ки бо сардории сайид Ҷалолиддин писари Наҷмиддин омада буданд. Сайид номаи падари худро ба ӯ супурд, ки дар он ваъда дода шуда буд, ҳар ҳароҷоте, ки барои табобат кардан бихоҳад, ба ӯ дода хоҳад шуд. Сайид ва ҳамроҳонаш шабро дар он ҷо ба сар бурданд, аммо Саид натавонист бихобад. Зеро аз ин пешниҳод дар ташвишу изтироб ва парешонхотир буд.

Ҳамин вақт номаи дигаре бо имзои Вакилулмалик — ҳокими Санандиҷ омада расид, ки ӯро барои муолиҷаи ҳокими мазкур даъват менамуданд. Ин номаи дуум масъаларо мушқилтар сохт. Дар ин ҷо ду даъват барои кӯмак аз Саид шуда буд, яке аз шаҳри ҳудаш ва дигаре аз кӯҳҳои душворгузари Курдистон буд. Ҳар ду номаҳо аз марказҳои саҳти динӣ, ҳар дуяш ҳам муҳим ва душмани якдигар буданд. Саид бо роҳнамоии Худо ҳар ду даъватро қабул кард.

Бо дили ноором ва хоҳири парешон ҳамроҳи сайид бо саворонаш ба роҳ даромад. Рӯзи сеюм ҳангоми нишастани офтоб ба кишлоқи Амрулло, хонаи сайид расиданд. Ин ҳамон кишлоке буд, ки Султони Оваромон мебоист барои муолиҷаи чашмони худ биёяд ва саворони Вакилулмалик ҳам дар ҳамон ҷо Саидро вохӯрда, бо худ ба Санандиҷ бибаранд. Аммо хабаре аз ҳар ду тараф набуд.

Ҳаво торик шуда буд, ки намоёндагони Султон ба ҳаракат омаданд. Ҷалолиддин ба мулоқоти онҳо шитофт, то аз ҷараёни кор хабар гирад. Саид пурсид: „Хуб, Оё Султон омад!“ Ба ӯ гуфтанд: „Не, шумо медонед, ки ӯ илова бар он ки нобиност, боз хеле фарбеҳ ҳам ҳаст ва гузаштан аз роҳҳои кӯҳистонӣ барояш хеле душвор аст, бинобар ин ӯ хоҳиш кардааст, ки худӣ шумо ба он ҷо биравед.“ Саид гуфт: „Имконият нест, ки ман ба он ҷо биравам.“

Баъд духтурро ба назди Сайяд Наҷмиддин падари сайид Ҷалолиддин бурданд. Сайяд пас аз аҳволпурсӣ ва изҳори ташаккур хоҳиш кард, ки ҳар навъе ки шавад, барои муолиҷаи чашмони Султон ба Оваромон биравад.

Саид, ки саҳт ҳайрон монда буд, гуфт: „Шояд амали ҷарроҳӣ лозим аст, вале ман асбобҳои ҷарроҳиро бо худ наовардаам. Беҳтар аст Шумо Султонро ба ин ҷо бияваред, то агар даркор бошад ӯро бо худ барои

муолича ба шаҳри Ҳамадон бибарам.“ Дар ҷавоби ӯ пешниҳод карданд, ки ба Оваромон биравад ва рӯзе 50-туман ҳаққи хизмат ба ӯ хоҳанд дод.

Оқибат ӯ гуфт: „Ҷанобон, ман ба Вакилудмалик қавл додаам, ки ба Санандиҷ биравам ва имрӯз саворонаш ба ин ҷо меоянд ва ман бояд бо онҳо равам. Баъд аз муолиҷаи Вакилудмалик ба Оваромон меравам, ба шарте, ки сайид Ҷалолиддин кафолати хаттӣ диҳад, ки дар рафту баргашт ҳамроҳи ман бошад.“

Субҳи рӯзи дигар Саид ва саворон равони шаҳри Санандиҷ шуданд. Наздикиҳои нишастани офтоб шаҳри Санандиҷ аз дур намоён шуд. Дар он ҷо аз ҳар нуқтае, ки мегузашт, хотироти талху ширин ба ёдаш меомад. Замоне ки ба дарвозаи шаҳр расиданд, сардори дастаи саворон пеш омад ва гуфт, ки аз тарафи ҳоким амри қатъӣ дода шуда аст, ки шуморо аз роҳхое, ки гашту гузор камтар аст, ба истиқоматгоҳи ӯ барем. Ба назари Саид ин амал тарсу ваҳми онҳоро нишон меод ва шахси масеҳӣ намебоист ҳеҷ гуна тарсеро ба дили худ роҳ диҳад. Суханони Наҳеми Набӣ ба ёдаш омад, ки гуфтааст: „Оё шахсе мисли ман, бояд бигурезад?“ Бинобар ин ба саркардаи саворон гуфт: „Мо бояд устоворона ва ошкоро вориди шаҳр шавем.“

Пас ба роҳ баромаданд ва ба истиқоматгоҳи ҳоким расиданд. Мардум дар канори роҳҳо ба ҷои ҳақорат фарёд мезаданд: „Ба шаҳру диёри худ хуш омадӣ!“

Санчишҳои гуногуни Саид нишон дод, ки Вакилудмалик ба касалии „варами кӯҳнаи шуш“ гирифтор шудааст. Ӯ инчунин аз касалии сардардии шадиди фишори хун азоб мекашид. Бо нӯшонидани як доруи арақовар ва шустушӯӣ дар ҳаммоми гарм фишори хунашро поён овард. Сардардиашро кам кард ва рӯзи дигар аҳволаш хеле беҳтар шуд.

Баъд хабар расид, ки гурӯҳе аз беморон интизори сӯхбати духтур Саид ҳастанд. Пас, рафт ва беморонро пай ҳам табобат кард. Пас аз панҷ рӯз ваъияти саломатии ҳоким беҳтар шуд. Баъд аз он ки маслиҳатҳову машваратҳои равшану дақиқро ба духтури барои нигоҳубиби ояндаи ӯ таъиншуда дод, ба сафар тайёр шуд. Ҳангоми баромадани офтоб, аспонро зин карданд. Писари калонии Вакилудмалик, ки дӯсти деринааш буд, ўро то дарвозаи шаҳр гусел карду бо як ҳиссиёти амиқ гуфт: „Ўмедворам, ки Худованд туро муҳофизат мекунад.“

Он гоҳ аз якдигар ҷудо шуданду хайрухуш карданд ва духтур ба Оваромон раҳсипор шуд.

Б о б и д а ҳ у м

Султони Нобино

Аз истиқоматгоҳи Вакилулмалик то қишлоқе, ки оваромониҳо интизорӣ мекашиданд, сайид бо саллаи бузургу сабзранги худ ва боз як гурӯҳ духтур Саидро ҳамроҳӣ мекарданд. Аҳолии Санандич аз ин ки Саид бо пойи худ ба қурбонгоҳ мерафт, бисёр парешон ва дар ҳаяҷон буданд. Аммо ҳудаш барои он ки ба қавли худ вафо мекард, хурсанд ба назар мерасид.

Саворони Оваромонӣ дар орзуи дидори ӯ буданд. Аввалин гапӣ онҳо ин буд: „Оё онҳо кӯшиш накарданд, ки туро аз омадан нигоҳ доранд?“ Духтур ҷавоб дод: „Албатта, кӯшиш карданд“.

Ҳамроҳони духтур дар ҳоле ки суруд меҳонданд ва меҳандиданд, бар аспони худ савор шуда, равонаи роҳи душвор ва пурхатари кӯҳистонӣ гардиданд. Вақте ки ба болои кӯҳ расиданд, метавонистанд бузургӣ ва шукӯҳу зебоии Шоҳкӯҳ ва дигар қуллаҳои бо барф пӯшидашудаи кӯҳҳои Оваромонро мушоҳида намоянд.

Мардуми Зароби қишлоқи Султон чун диданд, ки духтур ва саворон аз дур меоянд, ба пешвозашон баромаданд. Дар ҳоле ки ба истиқоматгоҳи Султон наздик мешуданд, мардум ҳам бо шӯру ҳаяҷон аз ақиби онҳо мерафтанд. Роҳи хонаи Султонро бо қолин пӯшида буданд ва Султони нобино назди дарвозаи дохилӣ истода, мунтазири қабули меҳмони худ буд. Саид нахост, ки аспасавор аз рӯи қолин бигзарад. Зеро худро лоиқи истиқболе, ки шоистаи бузургон аст, намедонист. Ӯ пиёда шуд ва бо эҳтиром ба Султон салом дод. Аммо Султон ӯро дар оғӯш гирифта, рӯяшро бӯсид ва аз ин ки ба хоҳири ӯ ин сафари пурхатар ва хастакунандаро аз сар гузаронда буд, ташаққур гуфт.

Наздики бегоҳ Саид бо посбони худ сайид Ҷалолиддин ба меҳмонхонае, ки барои онҳо тайёр карда шуда буд, дохил шуд. Пас аз каме истироҳат духтур Саид асбобҳои дидани чашмиро гирифта, барои муоинаи чашми Султон рафт. Баъд аз муоина маълум шуд, ки ҳарду чашми Султон ба касалии трахома дучор шудаанд. Илова бар ин Султон касалии қанд ҳам

дошт. Бинобар ин аз фикри чарроҳӣ намудан гашт ва чарроҳиро номуносиб донист.

Султон бо зорию тавалло гуфт, ки солҳо интизори ин рӯз буд ва ҳатто ба сайид Ҷалолиддин гуфтааст, ки ҳозир аст тамоми бойигарии худро дар ивази муолиҷаи чашмони худ бидиҳад. Ҷалолиддин он чиро, ки Султон гуфт, ба Саид расонд. Чун кори чарроҳӣ мувофиқ набуд, Саид гуфт: „Метарсам, ки чунин амале боиси дарди сар ва азоби саҳти Султон шавад. Ман майл надорам, ки баъд аз ин ўро нороҳаттар созам ва дар айни ҳол ба эътибору обрӯи худ зарба бизанам.“ Султон тамоман қонеъ гардид ва бо ин ки амали чарроҳӣ иҷро нашуд, қарор дода шуд, ки субҳи барвақт он чоро барои ба Санандич рафтан тарк кунад.

Он шаб Саид шунид, ки садое аз ғайб ба ӯ меғӯяд: „Саид, фикр кун ва ба ёд ор, оё дар тамоми марҳилаҳои ин сафар Роҳнамои ту Набудам? Оё борҳо ба ту исбот накардам, ки ин сафархоят мувофиқи ирода ва хости Ман будааст? Ман туро аз ҳар хатаре ҳифз кардам. Ман туро пеши ин пирамард фиристодам, ки чор соли пурра дар назди Ман дуо кард ва кӯмак талабид, ки туро пеши ӯ бифиристам. Аммо ту бе ин ки вазифаатро иҷро намоӣ, меҳроҳӣ ўро тарк кунӣ. Ту ба ҷои ин ки ба ман таъяву таваккал кунӣ, бештар ба маълумоти худ таъя дорӣ ва фаромӯш кардаӣ, ки Ман Худои ту ҳастам ва ҳеҷ қор барои ман душвор нест.“

Саид бо қамоли хоксорӣ ва итоат ҷавоб дод: „Худовандо, бандаат гӯш ба фармони Ту аст, бо умеди фаровон натиҷаи кори худро ба дасти Ту месупорам.“ Аз рӯи одати доимии худ ин таҷрибаи ширинро, ки дар соли 1912 рӯй дода буд, ёддошт кард.

Субҳ, вақте ки Ҷалолиддин омад то ба ӯ хабар бидиҳад, ки аспҳоро зин кардааст ва омодаи сафар мебошад, Саид гуфт, ки аз рафтан худдорӣ мекунад ва ба ӯ фармуд, ки ба Султон бигӯяд, то асбобҳои чарроҳиашро ба таври таъҷилӣ аз Санандич ба Ҳамадон бифиристанд.

Султон бо хурсандии зиёд хабар фиристонд, ки асбобҳои чарроҳиро дар муддати як ҳафта бифиристанд. Дар айни ҳол Саид пилкҳои чашмони Султонро сӯзонд ва ба воситаи рӯйхати хӯрок аҳволашро хеле беҳтар намуд.

Оқибат рӯзе ки барои амали чарроҳӣ муайян шуда буд, фаро расид. Аммо Султон хоҳиш кард, ки то омадани Шайх Алоуддин чарроҳиро сар накунад. Вақте Шайх ва ҳамроҳонаш расиданд, бо гурӯҳи зиёде аз дӯстони Султон дар як хона ҷамъ шуда, интизори сар кардани амали чарроҳӣ шуданд.

Аз таъсири пириӣ ва дарди тӯлонӣ пилки чашмонаш ҷамъ шуда буд. Духтур бо тарсу ларз онро бурид ва ё тавре ки ҳудаш гуфтааст: „Дар ҳақиқат онро пора кардам.“ Дар ин вақт ҳавои хона торик шуда буд. Ӯ баъдтар навишт: „Ман ба асбобҳои чарроҳӣ ва маҳорати худ имон ва таъя надоштам, балки таваккал ва умеди ман бар Он касе буд, ки мурдагонро зинда ва кӯронро бино мекард.“ Ва баъд чашми беморро печонд ва дуо дода гуфт, ки то чор рӯз чашмонашро накушояд ва ҳамон тавр дар ҳолати

бастагӣ бимонад ва аз ҷои худ ҳаракат накунад.

Бегоҳии рӯзи чорум шуд ва офтоб нишаст ва Саид чашми Султонро кушод то аз нав даво кунад. Вақте ки пластиро аз рӯи чашми Султон бардошт, пурсид: „Оё чизеро мебинед?“ Ӯ ҷавоб дод: „Бале, албатта, мебинам!“

Дар ин замон духтари қадбаланду дилрабои Султон охиста ба хона даромад ва дар ҳолате, ки аз пеши чашми падари худ мегузашт, духтур пурсид: „Агар дида тавонед, пас бигӯед, ки ин кист?“ Ӯ гуфт: „Фирӯза аст!“

Ҳар се ба ҳаяҷон омаданд. Махсусан Фирӯза, ки бо садои баланд гуфт: „Падарҷон, шукр, ки оқибат баъд аз чор сол тавонистед маро боз бубинед!“ Вай аз хурсандӣ ба ғияз гузашт.

Вақти рафтани духтур фаро расид. Чашмони Султонро барои таъини навъи айнаки мувофиқ ба талабот муайян кард ва ваъда дод, ки дер накарда, барои ӯ зуд айнакро мефиристад. Пас аз ҳайрухушкунӣ духтур равонаи Санандич шуд ва дар ин сафар қариб 50 нафари яроқдор, савораву пиёда ҳамроҳаш буданд.

Вақте ки ҳамроҳони Саид ба қишлоқе мерасиданд, дар пеши чашмони духтур даст ба ғоратгарӣ мезаданд. Гӯсфанду бузу гӯсолаҳоро дар пеши чашми соҳибонашон мекуштанд. Монанди рӯбоҳ мурғҳо ва хурӯсҳоро давида дошта мегирифтанд ва сар мебуриданд. қишлоқӣро аз зери сандалиҳои гарм берун бароварда маҷбур месохтанд, ки барои онҳо ҷои истироҳат ва барои аспонашон ҳуруқи ҷой фароҳам созанд. Саиди ҳайратзада ба деворе такя карда, кирдори ваҳшиёнаи ин мардони золиро мушоҳида мекард ва ба ёд овард, ки ӯ ҳам аз ҳамин гурӯҳ, қабила ва зот мебошад.

Оқибат духтур ба Санандич расид. Хабарҳои гуногун дар ғайби ӯ меомад ва яке аз хабарҳо ин буд, ки чашмони Султон кӯр шудааст ва мардум Саидро ба зиндон андохтаанд. Хабарҳои дигар нисбати корҳои мӯъҷизаасои ӯ дар соҳаи ҷарроҳӣ буданд. Аҳли хонавода ва дӯстонаш ҳам бисёр парешон ва хавотир буданд. Барои бартараф кардани парешонии хонавода ва дӯстонаш Саид ба воситаи телеграф онҳоро аз саломати худ огоҳ кард. Пас аз 10 ҳафтаи хастагӣ ва беҳобӣ Саид аввалин бор дар бистари поки худ ором меҳобид.

Дар охири моҳи декабр Саид ба сӯи Ҳамадон равона шуд. Ва чанд нафар ӯро то Ҳусравобод гусел карданд. Оқибат сикат ва саломат ба Ҳамадон расид. Баъд аз сафарҳои хастакунанда ороиштаву ором дар хонааш истироҳат кард. Ин истироҳат барояш бисёр лаззатбахш буд. Вай ба хотир меовард, ки чӣ гуна Худо ӯро аз хатарҳо ва ҳучуми душманон дар паноҳ дошт ва мусофиратхояшро барои шифои беморон бо лутфу марҳамат бо муваффақият ба анҷом расонд. Ва ба ӯ фурсатҳои зиёд додааст, то имони худро баён намояд. Саид дастхояшро ба осмон баланд карда ва ба номи Наҷотдиҳандааш дуо ва сипосгузори мекард.

Б о б и ё з д а ҳ у м

Саргузашти Бародари Саид

Баъди чанги якуми ҷаҳонӣ вазъияти сиёсии Эрон бошиддат тағйир ёфт. Бо табаддулоти Ризошоҳ дар сеюми моҳи феввали соли 1920 оромиву сулҳ барқарор шуд. Ӯ ислохоти васеъ дар заминаи ҳукумат, маориф ва ҳаёти иҷтимоии Эрон ба амал овард. Дар натиҷаи ин тағйир ва дигаргунии сиёсӣ ва барқарории амният зиндагии Саид дар кори табобат бо оромӣ мегузашт. Дар ин вақт ӯ 57 сола буд.

Хона ва беморхонаи ӯ дар маркази шаҳри Техрон, дар канори кӯчаи Сарсабз ҷойгир буд. Дар ҳар ду тарафи ин кӯчаи Сарсабз мағозаҳои хурд вучуд доштанд. Дар рӯ ба рӯи ҳамон ҷой Вазорати дифоъ ва дар қисмати шарқӣ бошад майдончаи як муассисаи хайрия ҷойгир буданд. Ҳавлии духтур Саид ду дарвозаи калон дошт, ки яке аз онҳо дарвозаи дохили беморхонаи ӯ буд ва дигаре дарвозаи хонаи шахсияш буд. Дар дохили ҳавлӣ як ҳавз ҷойгир буд, ки атрофи он бо буттаҳои гул ва дарахтони акасия ва қоч ихота шуда буд.

Саид ҳар субҳдам бедор шуда, пас аз дуо ва ибодат дар назди Худованд, ноништа меҳӯрд ва соати 8-30 ба беморхона мерафт. Аз субҳ то нимрӯзӣ ва аз соати дуи баъд аз нисфирӯзӣ то вақте ки ҳаво торик мешуд, машғули дидан ва табобати одамону бемориҳои гуногун буд.

Қувваи муайянкунии ӯ ҷунун буд, ки аксаран бе истифодаи воситаҳои тиббӣ ба таври саҳеҳу дақиқ ба натиҷаи мусбат муваффақ мешуд.

Бо вучуди қор ва кӯшиши бисёр, тақсимои вақти худро тавре ҷо ба ҷо мекард, ки метавонист ҳамаи қорҳояшро анҷом диҳад. Ҳар вақте ки ба назди беморон даъват мешуд, бе ҳеҷ узре даъватро қабул мекард ва ба ёрдами касалон мешитофт. Гоҳе Китоби Муқаддасро ба даст гирифта, қадамзанон масофаҳоро тай мекард. Беморонро хабар мегирифт. Фақиронро дастгирӣ мекард ва барояшон Китоби Муқаддасро меҳонд ва бо суханони гарм онҳоро дилбардорӣ мекард. Дар айни ҳол кӯшиш менамуд, ки Қаломи Худоро барои онҳо шарҳ диҳад ва роҳи шиносшавии Худовандро ба одам

биомӯзад. Аз ин рӯ хонаи ӯ хонаи умед ва дарвозааш ба рӯи ҳама мӯҳтоҷон боз буд. Дастархонаш паҳн ва ҳамеша гурӯҳи меҳмонони ноҳонда ба даври он ҷамъ буданд.

Аз се нафар фарзандонаш фақат Соро бо шавҳари худ дар Ҳамадон зиндагӣ мекард. Самуил баъд аз тамоми кардани таҳсилоти худ дар факултаи инженерӣ дар Инглистон ба хизмати аскарӣ даъват шуд. Баъд аз тамоми кардани хизмати аскарӣ Самуил ба Эрон омад. Самуил бо як духтари хориҷӣ, ки дар Эрон дарс медод, хонадор шуд.

Лимунил, ки писари хурдиаш буд, баъд аз ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Инглистон рафт ва корҳои наққошии ҷанд нашриётро ба ӯҳда гирифт. Баъд аз ҷанд сол ӯ бемор шуд ва дар шифохона ҳобид. Саид аз вазъияти ноҳуби писари худ хабар ёфт, аммо дар бораи ин ки хонаводааш парешону ҳавотир нашаванд аз гуфтани он ба оилааш худдорӣ намуд. Вақте шунид, ки касалаш табобатнашаванда аст, хабарро ба оилааш гуфт ва ба ҳама ҷаҳмонда дод. Лимунил дар моҳи февралаи 1927 дар синни 31-солагӣ аз дунё гузашт ва дар Инглистон ба хок супурда шуд. Марги Лимунил барои волидайнаш зарбаи кушандае буд ва дар дилҳояшон доғе монда, онҳоро азодор сохт.

Қама дар бораи Муҳаммад — бародари Саид. Саргузашти ин хонавода аҷоиб аст. Муҳаммад пас аз омадан ба Ҳамадон ҷанд сол дар атрофи Масех ба таҳқиқи ҷустуҷӯ ва омӯзиш машғул шуд. То он рӯзе ки аз таҳти дил масеҳиятро қабул кард. Ӯ ба роҳе қадам гузошт, ки баргаштани амри маҳол буд. Дидани ин шахс, ки рӯзе бойигарӣ ва обрӯ дошт ва ҳоло барои рӯзгузарониаш ба аспҳо ниғаҳбонӣ мекард, ин инсон Исои Масеҳро ба ёд меовард. Ӯ худ аз ҷой ва мансаби худ даст кашид ва қору касби ғуломиро қабул кард. Баъд Муҳаммад қори пештараи худро тарк намуд ва ниғаҳбонии писарони хориҷиро, ки дар як мактаби шабона дарс меҳонданд, ба ӯҳда гирифт. Сипас ба таблиғи ташвиқоти масеҳият машғул шуд. Солҳои дарозе рисола ва нашриёти масеҳиро тавзеъ ва шарҳ медод ва дар кӯҷаву бозори Ҳамадон бо мардум дар бораи масеҳият сӯҳбат мекард. Барои мардум дар ҳама ҷо Қаломӣ Худоро меҳонд ва шарҳ медод. Ва аз ин қори худ бисёр лаззат мебурд.

Дар яке аз рӯзҳои тобистон аз Санандич хабаре расид. Дар он хоҳиш карда мешуд, ки духтур Саид барои муолиҷаи ҳамсари Вакилӯлмулк ба он ҷо биравад. Саид аз домоди худ духтур Товотус хост, ки ҳамроҳи ӯ биравад. Дар айни замон ба бародараш Муҳаммад пайғом фиристод, ки тайёр шавад, то ӯро бо худ ба Қурдистон бибарад.

Муҳаммад баъд аз гузашти ним аср меҳост аввалин бор ба ватани худ баргардад. Ҳангоми расидан ба Санандич ҳар ду бародарон гарму ҷӯшон ҳамдигарро ба оғӯш гирифтанд. Вақте ки Саид машғули хабаргирии беморон ва табobati онҳо буд, бародараш гуфт, ки меҳоҳад ба дидани ҳешу дӯстони худ биравад. Ӯ ба ҳама ҷо рафта, аз ҳама хабар гирифт. Ба сари қабри волидайнӣ худ, ба хонае ки таркаш намуда буд, ба масҷиде ки дар

он намоз хонда буд, низ рафт ва онро дид. Ў дар ҳама ҷо озодона башорат мекарду хабари начотро ба ҳама мерасонд. Ў ҳашт рӯз дидорбинӣ карда, аз дидори ёру диёр, дӯстони дерина, ҳешу таборон сер гардид.

Рӯзи нухум, хангоми сафар гурӯҳе аз ҳешу таборон ва дилбастагон дар хонаи ҳоким барои хайрухуш ҷамъ шуданд. Яке аз мардон барои ин ки Муҳаммадро ба гап оварад, дар пеши ҳама гуфт: „Чаро меҳохӣ ба Ҳамадон биравӣ? Пеши мо бимон ва ба дини аввалият баргард. Мо зани зебо ва пул ва ҳар чӣ бихоҳӣ ба ту медиҳем“.

Муҳаммад ҷавоб дод: „Ман ҳаёти ҷовидониरो ёфтаам, пас чаро дар бораи пулу чизҳои дунявӣ фикр кунам? Агар ин иморати бузургро пур аз тилло ва боз дахҳо занҳои хушрӯю хизматгоронро ба ман диҳед, ҳам ягон чизе маро ба васвасаву ҳаяҷон нахоҳад овард ва ҳеч гоҳ аз роҳи рости ҳаёти ҷовидона нахоҳам баргашт“.

Ҷро боз пурсиданд: „Пас чаро вақте ки бародарат масеҳӣ шуд, ўро мезадӣ ва азоб медодӣ ва яроқ дар даст аз пай ў мерафти, ҷустуҷӯаш мекардӣ ва қасди куштанаширо доштӣ?“ Муҳаммад дар ҷавоб гуфт: „Аз рӯи нодонӣ ва ҷаҳолат. Зеро ман ҳанӯз ҳақиқатро наёфта будам“.

Ў дар тирамоҳи ҳамагон сол ногаҳон ба дарди паралич гирифта шуда, ба ҷойгаҳ афтод. Аммо ҷанде нагузашта, ба таври мӯъҷизаии осмонӣ шифо ёфт ва ба бародари худ ҷунин навишт: „Шабе ки дар шифохона будам, ба ҳузури Худованд дуо кардам ва ба Ў гуфтам: „Худовандо, бо қамоли майл ва шодмонӣ интизори он рӯзро мекашам, ки пеши Ту биёям ва дар ҳузури Ту бошам ва ин барои ман аз ҳама беҳтар аст. Аммо, агар хости Ту бошад, ки бисёртар зинда бимонам, пас тавфиқ ато фармо, ки шифо ёбам ва боз паҳнкунӣ ва ташвиқу тарғиби гуфтаҳои Туро дар байни мардум давом диҳам. Ў дуои маро шунид ва шифо дод. Ҳоло рӯзе ду соат нашрияҳо ва рисолаҳо аз фармудаҳои Ў дар байни мардум паҳн менамоям. Худовандро барои ин фурсату вақте ки ба ман додааст, шукр ва сипос мегӯям“.

Муҳаммад, дар яке аз рӯзҳои, ки мисли пештара машғули анҷоми вазифае буд, ба ҷарҳи ҷувозе саҳт зарб хӯрд ва дар моҳи март соли 1940 дар синни 84-солагӣ аз олам ҷашм пӯшид ва пеши Начотдиҳандаи худ, яъне ба назди Исои Масеҳ, ки интизораш буд, шитоб кард.

Саид аз замоне ки дар шаҳри Санандиҷ ба хондани Китоби Муқаддас шурӯъ кард ва то охири умри худ онро мунтазам меҳонд. Як рӯз ҳам аз хондани он даст намекашид. Барои исботи ин гуфтаҳо як назар ба аҳволи Китоби Муқаддаси шахсии ў кифоя мебошад.

Хондани Китоби Муқаддас ва розу ниёз бо Худоро ҷун нафас кашидани ҳаво зарур медонист. Ў бо суханҳои сода, бо забони модарии худ аз Худованд роҳнамоӣ ва ақлу хирад металабид. Ў монанди риёкорон набуд, ки барои ҷалб кардани диққати мардум дар кӯчаву бозор ҷойнамози худро паҳн мекарданд. Ў дар ҷойҳои пинҳониву хилватгоҳ ва Худо надида ибодат мекард ва аз самими дил орзуҳо ва таманҳои худро ба пеши Ў, ба ҳузури

Ў арзу баён мекард. Аз ҳамин сабаб буд, ки Худо дуои ўро мустақоб мефармуд ва қабул мекард.

Эҳсоси ҳузури Худо барои Ў сурати воқеӣ пайдо карда буд ва робитаи маънавии худро бо Ў беш аз пеш аниқтар ва наздиктар эҳсос менамуд. Қудрати Худо буд, ки Саидро тағйир дод ва аз як нафар курдистонии мағрур ва худписанд як масеҳии фурӯтану хоксору вафодор сохт. Яке аз сурудҳое, ки Саид бисёр алоқамандаш буду ҳамеша онро меҳонд ин аст:

*Ҳастии ман фидои Ту, дар дили ман ҷойи Ту,
Мешунавам садои Ту, роҳати ман ризойи Ту.*

Солҳои Пирӣ

Дар тобистони соли 1937, ки Саид 74-сола буд, мувофиқи расму русуми маъмул барои истироҳат ва муддати канорагирӣ аз фаъолиятҳои хастакунандаи дар Техрон будааш ӯ ба Ҳамадон сафар кард. Рӯзе бо хонаводаи худ зери сояи дарахтони бед, ки дар рӯи хавлии хонааш буд, ба давраи самовор нишаста машғули нӯшидани чой буд. Рӯи зонуи Саид набераи хурдакаш нишаста, бо гапҳои кӯдакони худ ӯро саргарм мекард. Ногаҳон гапи худро қатъ карда, бо дасти худ ба ду нафар, ки ба тарафи онҳо меомаданду торафт наздик мешуданд, ишора намуд ва гуфт: „Бобочон, нигоҳ кун!“ Духтур ҳатто дар он гӯшаи дурафтада ҳам аз дасти беморон осоиш надошт. Дӯстони ӯ аксар вақт пешаки хабар навода ба диданаш меомаданд. Он ду нафар наздиктараш омаданд ва маълум шуд, ки яке либоси низомӣ ва дигаре либоси оддии шаҳрвандӣ дар тан доштанд. Меҳмононро гарму ҷӯшон қабул карданд ва пас аз нӯшидани як-ду пиёлаи чой, милиса гуфт: „Қўмандони милиса ба шумо салом мерасонад ва аз он ки шуморо ташвиш медиҳад, узр меҷӯҳад. Ў як бемор дорад, ки ҳолаш бисёр вазнин аст ва моро фиристод, то ки бо мошин шуморо ба дидани бемор бибарем“.

Духтур ба зудӣ тайёр шуд ва ҷомадончаи худро бардошта, ҳамроҳи он ду нафар ба роҳ баромад. Вақте ки ба мошин дохил шуданд, он милиса дар паҳлӯи ӯ нишаст ва Саид фаҳмид, ки ӯро дастгир намуда, барои тафтиш бурда истодаанд. Сокинони боғ ва ҳамсояҳо чун ба дарвозаи дохилии хона нигоҳ карданд, аз мошин асаре надиданд. Зуд рафтааст аммо, яке аз бародарзодҳои Саид, ки ба сӯи боғ меомад, ӯро дар мошин дида, аз рафти ин кор пай бурд.

Дар ин асно Саид ба мағзи сари худ фишор оварда, фикр мекард, то сабаби ин дастгиршавиашро бифаҳмад. Аммо чизе ба хотираш намерасид. Милиса пас аз чанд лаҳзаи сукут дасти худро ба рӯи зонуи Саид гузошта, бо оромӣ гуфт: „Чизи муҳиме нест. Фақат бояд ба чанд савол ҷавоб бидиҳед“.

Духтур пурсид: „Оё медонед чаро маро дастгир кардаанд?“.

Ў чавоб дод: „Чи тавре, ки гуфтам, чизи муҳиме нест. То он чо ки ман хабар дорам, ин кори шумо вобаста ба номае аст, ки охири бор навиштаед“. Дар он замон барои барқарорӣ ва ҳифзи амният ва шинохтани шӯришчиён ва мардуми фитнаангез ҳама чиз тахти назорати саҳт буд.

Шаш рӯз пеш, Саид номае иборат аз изхори ҳамдардӣ ба духтари яке аз сардорони қabilaҳои Курдистон, ки дар ҳамон вақтҳо вафот карда буд, навишт. Баъзе аз қabilaҳо ба нофармониву саркашӣ даст зада буданд ва ба қонун итоат намекарданд. Ҳукумати он вақт барои ин ки онҳоро фармонбардори худ созад, раисону сардорони баъзе аз онҳоро дастгир карда, ба сифати гаравгон зиндонӣ мекард. Саид фаҳмида наметавонист, ки чаро як номаи тасаллиомезро чун як масъалаи сиёсӣ маънидод кардаанд.

Дар идораи милиса шахсе, ки Саидро мепурсид ва бадгумонӣ мекард, номаи кушодаеро аз мизи худ берун овард ва рӯи даст нигоҳ дошт ва пурсид: „Оё медонед, ки ин нома аз кист?“

Саид чавоб дод: „Ман ба сиёсат ва корҳои сиёсӣ алоқае надорам ва дахлат ҳам намекунам. Майл ва алоқаи ман дар табобат ва шиғои ҷисмӣ ва рӯҳии беморон аст. Агар надониста, ҷумлае бар хилофи ҳақиқат навишта бошам, узр меҷӯям. Агар мавзӯро хубтар равшан бисозед, хеле хурсанд мешавам“.

Он мард бо як рӯи турш ва ҳашмолуде гуфт: „Шахсони оқил ба корҳои дигарон дохил намешаванд ва ба чунин рӯз гирифтور намешаванд“. Сипас занг зад ва посбоне ворид шуд, ба ӯ гуфт: „Ин ҷанобро ба хонаи лозимаш роҳнамоӣ кун!“ хона ё ҳуҷрае, ки Саид дар он ҳабс шуд, як бурё дар замини ҳокии ҳудаш дошт ва як тахти ҳобии ҷӯбин ҳам дар гӯшае меистод. Як рӯз Саид дар ҳамон ҳуҷраи тангу торик дуо кард ва аз Худованд ёрдам пурсид. Ва ба ҳамин хотирҷамъ шуд, ки Худо воситаҳои раҳиӣ ӯро фароҳам месозад.

Дар тӯли солҳои дар шахрҳо мусофир шуданаш омӯхта буд, ки бо ҳар душвориҳо ва нороҳатиҳо азоб накашад. Аммо дар синни ҳафтоду чорсолагӣ, махсусан дар он вақте ки ҳолаш чандон хуб набуд, мушкилу душвор буд, ки ҳудро ба муҳити ҳабсхона мутобиқ намояд.

Ҳабари зиндонӣ шудани духтури маҳбӯб ба зудӣ ба атрофу ноҳияҳо паҳн шуд. Номҳои зиёде бо мазмуни дилбардорӣ ва дилгармӣ барояш менавиштаанд. Баъзе аз шахсиятҳои барҷастаи Курдистон ва гурӯҳе аз олимони бооброӣ мазҳабӣ номаҳои ба ин мазмун барояш фиристоданд: „Ҳамеша бароят дуо мекунем ва аз ҳамон Худое, ки ту ӯро рӯйрост мепарастӣ таманно мекунем ва орзу дорем, ки бегуноҳии туро исбот созад ва аз зиндон наҷотат бидиҳад“.

Пас аз дуо ӯ ним моҳи дар зиндони Ҳамадон буданаш ӯро бо ниғаҳбонии пурраю комил ба Техрон оварданд. Оқибат бо дуои хонавода ва дӯстон ва телеграфи Самуил иборат аз 140 калима ба номи Ризошоҳ, амри озодии Саид бароварда шуд.

Сипас замони ба нафақа баромадани ӯ ва канорагирӣ аз кори табобат фаро расид. Дар зимистони соли 1938, вақте ки 75-сола буд, ба хонаи наве, ки Самуил барояш сохта буд, кӯчид. Аммо бояд гуфт, ки ба нафақа баромадан ва ба синни пиронсолӣ расидани Саид ҳеҷ гоҳ ӯро аз беморон дур карда натавонистанд. Ӯ доимо бо беморон буд.

Тақрибан як сол дар он хонаи нав бо хурсандӣ ва саломатӣ умр ба сар бурд, то ин ки Рибқо ба ҷойгаҳи беморӣ афтод. Чун бемориаш дарозмуддат шуд ва умеди бехтаршавиро надошт, танҳо орзуяш дидори Самуил буд, ки бо хонаводаи худ дар Амрико умр ба сар мебурд. Пас аз лаҳзае Самуил ба сари болини хобаш ҳозир шуд ва Рибқо ба ин восита ба орзуи худ расид. Рибқо дар оғози зимистони соли 1939 чашмони худро баст ва ба оромӣ ба хоби абадӣ фуру рафт ва ба назди Начотдихандаи худ рафт.

Дар миёнаҳои соли 1942 духтур Саид 79-умин соли зиндагии худро пушти сар ниҳод ва дар хонаи худ машғули хондан буд ва мақсаду ният дошт, ки китобе бинависад. Фасли тобистон буд ва Саид хеле хастаю монда ба назар мерасид. Пас китобу қалам ва навиштаҷоти худро чамъ карда, барои гардиш берун рафт.

Баъд аз ним соат дар ҳолате ки аз як дарди ногаҳонӣ ранҷу азоб мебурд, ба хона баргашт. Ҳамин дард сабаби марги ӯ шуд ва субҳи рӯзи дигар маросими чанозааш дар ибодатгоҳи ҷаноби Ҳокс, ки ба ёдбуди ҳамсари худ бунёд карда буд, анҷом дода шуд. Ӯро дар пеши рӯи ибодатгоҳ дар қабати дӯстонаш ҷаноби Ҳокс ва занаш ба ҳок супурданд. Он сурудеро, ки духтур Саид дӯст медошт ва ҳамеша онро месароид дар ҳаққи ӯ хонда шуд:

*Як рӯз ин рӯҳ хоҳад гурехт,
Мафтули умр хоҳад гурехт.
Эй хуш он рӯз кунам қиём,
Дар қасри Шоҳ гирам макон.*

*Хоҳам дид рӯи Ӯро рӯ ба рӯ,
Гӯям раҳондам файзи Ӯ.*

Духтур Саид шеърҳои зиёде дар васфу ситоиши Исои Масеҳ навишта буд ва ин яке аз сурудҳои Ӯ мебошад:

*Масеҳ ҳаёту Масеҳ аст нурам,
Масеҳ ҳодии шаби дайҷурам.
Масеҳ қоҳинам, Масеҳ вакилам,
Масеҳ устоду, Масеҳ далелам.*

*Масеҳ мусаллам, Масеҳ ҳодиям,
Масеҳ ҳаст адлам, Масеҳ ноҷиям.
Масеҳ пайғамбар, қоҳину шоҳам,
Масеҳ аст ростӣ, Масеҳ аст роҳам.*

*Масеҳ аст тоҷам, Масеҳ ҷалолам,
Масеҳ ҳамдардам, чун дар малолам.
Масеҳ дар само ганҷи аъзамам,
Масеҳ тасаллӣ ҳар гоҳ дар ғамам.*

*Масеҳ мунҷиям, Масеҳ оғоям,
Масеҳ қисматам, Масеҳ мавлоям
Масеҳ оромам, Масеҳ ғизоям,
Масеҳ шодии беинтиҳоям.*

*Масеҳ дар ҳар ғам, Масеҳ дар шодӣ,
Масеҳ аз гуноҳ дода озодӣ.
Ба ҳар маризам Масеҳ аст шифо,
Дар фақову фақр Масеҳ аст ғано.*

Китобе, ки акнун дар даст доред, саргузашти пур аз воқеаҳои аҷоибу ғароиби зиндагии як духтурро баён мекунад. Ҳодисаҳо ва хотираҳои барҷастае, ки доир ба духтур Саид дар ин китоб маълумот дода шудааст, пурра нестанд. Бо вучуди ин шумо метавонед оид ба имон, розу ниёз, умед, матонатӣ шуҷоат, маҳбубият ва дӯстии мустаҳкам, шароити душвор, таҳсилоту сафарҳо ва дигар лаҳзаҳои ҳаёти ӯ аз саҳифаҳои заррини ин китоб бихонед. Беҳтарин панд ва ҳикматеро, ки мо метавонем аз ин китоб барои худ биёбем, ин аст, ки чаро бо вучуди мавҷуд будани муҳолифатҳои ақидавию мазҳабии зиёд, мардум духтур Саиди Курдистониرو духтури маҳбуби худ меномиданд?

МУНДАРИҶА

Якум	Дар ҷустуҷӯи ҳақиқат	3
Дуюм	Дарёфти ҳақиқат	6
Сеюм	Фирор аз шаҳр.....	9
Чорум	Дар хонаи як масеҳӣ	13
Панҷум	Сафарҳо ва таҳсилот	16
Шашум	Таботат дар шароити душвор	19
Ҳафдум	Шаҳодат ва башорат	22
Ҳаштум	Дар миёни кӯчманчиён	25
Нӯҳум	Бори дигар дар Санандиҷ	28
Даҳум	Султони нобино	31
Ёздаҳум	Саргузашти бародари Саид.....	34
Дувоздаҳум	Солҳои пири.....	38

Саргузашти ҳақиқии зиндагии духтур Саид, аз Эрон.
Табибе, ки шоҳзода ва деҳқонон, кӯчманчӣ ва
баландмартабагонро табобат мекард.